

ՀԱԿԱԿՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՆԱՐ—ԴՈՍ

ՍԱՔՈՒԼՆ ՈՒԽՏ ԳՆԱՑ
—
ԻՆԶՊԵՍ ԲԺՇԿԵՑԻՆ

Պ Ե Տ Շ Ր Ա Տ

891.99
Տ - 40

1 Պատ. խմբագիր՝ Սիրա
Տեխ. խմբագիր՝ Ան. Գառապարյան
Սրբազրիչ Թ. Հովակիմյան
Կոնտրոլ սրբազրիչ՝ Մ. Մարտիկյան

2395
38

Գլխավորի տեղի վրա՝ Ա.—3079. Հրատ. 4176.
Պատվեր 1329. Տիրաժ 5000 թուղթ 62×94.
Տպագր. 9 մամ.
Մեկ մամ. 24480 նշան. Հեղինակ. 1^ա մամ.
Հանձնված է արտագրութան 17 դեկտեմբերի 1937 թ.
Ստորագրված է տպագրութան 20 փետրվարի 1938 թ.

Գինը 50 Կ.

ԳԵՏՀՐԱՏԻ 1 ՏՊԱՐԱՆ, ՅԵՐԵՎԱՆ, ԼԵՆԻՆԻ 65

ՍԱՔՈՒԼՆ ՈՒՒՏ ԳՆԱՑ

Դուրգար Սաքուլը կամաց բաց արեց դուռը և ներս մտավ:

Նրա կինը, Նատոն, թևերը մինչև արմունկները քշտած՝ պալաճ էր հատակի վրա և լվացք էր անում կոծկած թարախում: Բուխարու մեջ կասկարայի վրա դրած կաթսայի տակ մի քանի բարակ փայտ էր ծխում: Հողի հատակի վրա բավական ցեխ էր գույացել և լվացքի սապնոտ ջուրը տեղ-տեղ գուր էր կուպել: Սենյակի ողբ հագեցած էր խոնավութան, սապնաջրի և ծխի գարշ հոտով: Թախտի վրա դրած որորոցի մեջ քնած էր ծծի յերեխան:

Կինը նայեց մարդու հիվանդոտ, թախծալի յերեսին, և նրա սիրտը ճմլվեց: «Ելի լավ չի» — մտածեց նա և վշտահար մնաց նայելիս մարդու յերեսին:

Սաքուլը դուռը յետ դրեց, գնաց դեպի թախտը, մուխաքեն առաջ քաշեց և պառկեց:

— Մի բան դցի վրես, — ասաց նա թույլ ձայնով և վոտները կուչ ածեց:

Նատոն սապնոտ ձեռները սրբեց, վեր կացավ, բարձրացավ թախտը, ցեխոտ չուստերը թողնելով դեանին, ծալքից հանեց բավական մեծ ու հաստ մի վերմակ և ծածկեց մարդուն:

— Լավ ծածկի, ջանս սրթսրթում ա, — ասաց Սաքուլը, վերմակը դրսին քաշելով:

Նատոն վերմակի ծայրերը ներս կոխեց կողքերից, վոր բաց տեղեր չմնան:

— Ուզո՞ւմ ես, մի լըհեր ել ծածկեմ, — ասաց:

— Ծածկի:

Նատոն բերեց մի ուրիշ վերմակ ել դցեց նրա վրա

և նորից կողքերը տապալեց: Այժմ Սաքուլը վրտով գլխով կորած եր վերմակների տակ: Նատոն լվացքը մոռացած՝ առժամանակ նստած մնաց մարդու մոտ: Կարճ, թախծալից լռությունից հետո վերմակների ծայրերը յետ քաշեց մարդու յերեսից և շնջաց:

— Սաքուլ:

Սաքուլն աչքերը բաց արեց և նայեց նրան հարցական հայացքով:

— Բա չգնացիր հիվանդանոց:

— Գնացի:

— Ի՞նչ ասացին:

— Տասը շալի յեն ուզում:

— Բա ասում են՝ ով չունի, չեն ուզում:

— Ասեցին պուլիցիցը ան տերտերիցը թուղթ բեր, վոր չունես:

— Յետո գնացիր պուլիցեն:

— Սև գրողը տեսնի պուլիցի յերեսը. նրանց «զավթրի» գլուխն ո՞վ ունի:

— Դե տերտերի մոտ կգնայիր:

— Տերտերի հերն ել ընտեղ անիծեմ: Նոր չե՞ր, վոր տեսա մեյդանումը փորը ցցած: Տաս շալին ի՞նչ ա, ասում ա, ջահել մարդ ես, մի որ վոր բանես, ասում ա, տաս շալի չե, իրեք մանեթ ել կվեկայես: Ախր, տեր հայր, ասում եմ, ջանս չի գալիս: Լավ լավ, ասում ա, հանաք եմ անում. կիրակի որը ժամ արի, ասում ա, կտամ:

— Ա՛յ, նրա ջանը դուրս գա, — սրտով բացականչեց Նատոն: — Եղ հալով մինչև կիրակի վո՞նց մուլափ տաս: Քելեխ ըլեր, ձեռաց վո՞նց վազ կտար:

Ու լռեց դադված սրտով: Յեվ յերկար ժամանակ անասելի վշտով նայում եր մարդու մաշված, դեղնած գեմքին, վորի վրա հիվանդությունը մեռելային անզգայություն եր դրոշմել: Յերեք ամբողջ տարի յե, վոր այդ անհասկանալի հիվանդությունը որ որի վրա

հալում, մաշում ե Սաքուլին: Ել դեղ չմնաց, վոր փորը չածեց, ել հեքիմ չմնաց, վորին չդիմեց: Որեր ու շաբաթներ խաչերի դռանն անցկացրին, մատաղներ մորթեցին, կարմիր ու սպիտակ հագցրին, բայց և այնպես վոչի՛նչ, վոչի՛նչ չոգնեց: Ընդհակառակը՝ Սաքուլն որ որի վրա վատացավ, հիվանդությունն ավելի խոր բնակալեց: Սկզբներում ելի քիչ ու միչ կարողանում եր բանել, բայց վերջին ժամանակներն ուրազը մի քանի անգամ վրա անելուց հետո չունչը կտրվում եր և սիրտն այնպես արագ բարխում, վոր կարծում եր, թե դուրս պիտի պրծնի բերնից: Այդ յերեք տարվա ընթացքում նրանք քանդվեցին քարը քավեցին. տանն ել վուսկեղեն ու արծաթեղեն չմնաց գրավ դրին, ժամանակին չկարողացան թափել կորցրին, ավելորդ բաները ծախեցին-ծախծխեցին, հետո ուարտքերի մեջ թաղվեցին և այսօր, յերբ յերթևեկ հիվանդների քաղաքային բուժարանում կանոնավոր դեղ ու դարման անելու համար «տաս շալի» յեն ուզում, — չկա:

Նատոն մի ծանր թառանչ քաշեց:

— Սաքուլ, — շնջաց նորից:

Սաքուլն աչքերը բաց արեց:

— Սոված չե՞ս:

— Չե:

— Ախր վոչ յերեկ, վոչ ետոր գատ չես առել բերանդ, մի բան ելա կեր, վոր ուժ ունենաս: Հեղնաբանք մատաղ են բերել, քեզ հրմար եմ պահել, վեր կաց կե: Ազին ել հրես փունիցը հացերը կբերի:

— Վոր չեմ ուզում, ի՞նչ ուտեմ:

— Հաջաթ չի, զորով կե: Թե չե, բերանդ ըտենց հուպ տված խո ջլիս հալից կընկնես: Վեր կաց:

— Եե՛հ, — նեղսրտությամբ արտասանեց Սաքուլը և աչքերը նորից փակեց:

Նատոն կրկին հառաչեց և կարճ ժամանակ նստած եր լուռ ու վշտահար մտածմունքի մեջ:

— Հա՛, Սաքուլ ջան, — հանկարծ ասաց նա, ըստ

յերևույթին, մի բան հիշելով:—Առավոտն ուզում եյի պատմեմ քեզ, վեր կենամ տեսնեմ զնացել ես: Գիշերս ախր մի զարմանալի յերազ տեսա: Մթամ թե դու ըտենց թախտի վրա պառկած ես, մեկ ել տեսնեմ մի կարմիր ձիավոր թուրը ձեռին նի ընկալ ու վրա պըրծալ քեզ: «Խո՛նչ ես պառկել, ասում ա, ընչի՞ չես գալի: Ես սըհաթիս թրովս կտամ, ասում ա, կես կանեմ, թե չես եկել»: Ու թուրը դորթ, վոր վրա չբերե՛ց: Հա՛, ըտեղ յես զարթեցի: Միրտս ընենց լըլքոցն եր ընկել, վոր կարծում եյի դորթ եր: Հըմի, Սաքուլ ջան, ասում եմ, ազին վոր գա, բացանողի մոտ դըրկենք: Յես ի՛նչ գիտամ, բալի ելի խաչիցն ես ու սնմեղ տեղը քեզ պտի փչացնես դեղերով:

— Տո, ե՞լի խաչ, — վրա բերեց Սաքուլը դառն հանդիմանությամբ:

— Վո՛ւյ, ըտենց մի ասի, Սաքուլ ջան, խաչը կընեղանա, — ասաց Նատոն վախեցած:— Ղորթ ա, խաչերի դուռը շատ ենք ման եկել, համա ի՛նչ կա վոր, եւ մեկն ել փորձենք: Ախր չես իմանում, է՛, իմ որումս ըսենց ափաշկարա տեսած չեմ. կասես ես նըմուտին ել կանգնած ա աչքիս առաջը ձիուն նստած, թուրը հանած: Հը՞, Սաքուլ ջան, ազին վոր գա, դըկե՞նք:

Սաքուլն արդեն ծածկել եր աչքերը ձանձրացած:

— Ե՛հ, արեք, ինչ ուզում եք, — ասաց նա խորին անտարբերությամբ:

— Հա՛, Սաքուլ ջան, դըկենք, դըկենք:

Որորոցի յերեխան լաց յեղավ:

Նատոն վեր կացավ, գնաց չոքեց որորոցի մոտ, նախ սկսեց ուրորել, հետո վոր տեսավ ձայնը չի կտրում, ծիծը բերանը դրեց և, մի ձեռքով որորոցը գրկած, մտախոհության մեջ ընկալ աչքերը մի կեռի հառած:

Դուռը բացվեց: Կապույտ սուկրի մեջ հացերը շալակին, տնքանքալով մտավ ազին—Սաքուլի մայրը, կարճահասակ, չորացած պառավ մի կին, վշտա-

հար, խորչումած բարի դեմքով: Յետևից մտավ նրա թուրը—չորս հինգ տարեկան վտիտ մի աղջիկ, ձեռներով յերկու հաց իրար վրա պինդ սեղմած կրծքին: Հացերից մեկը, տակինը, սահել եր ներքև և սպառնում եր ընկնել: Նա վազելով հասավ թախտին, բարձրացավ վոտների ծայրերի վրա և հացերն ավնաս դրեց թախտի ծայրին:

— Ըհը՛, հըլա չեր պառկել, — տխուր քրթմնջաց պառավը, տեսնելով վորդուն պառկած:— Ասա, վոր կարում չես, ել խի՞ ես ծեքծքալի դուրս գնում:

Շալակի հացը դրեց թախտի վրա և կամաց դարձավ հարսին.

— Աղջի, քնած ա՞:

— Գիտում չեմ, նոր զարթուն եր, — պատասխանեց Նատոն:

Պառավը մոտեցավ վորդուն և խոնարհվեց նրա վրա:

— Սաքուլ ջա՞ն:

— Հը՛:

— Քնած չե՞ս:

— Չե:

— Վո՞նց ես:

— Ե՛հ, յես ի՛մ վոնց եմ:

— Տաք-տաք հաց եմ բերել, վե կաց կե:

— Ո՛հ, գահլա տարաք, է՛լի, — ջղայնոտությամբ արտասանեց Սաքուլը վերմակների տակից և շուտ յեկավ մյուս կողքին:

Պառավը, խորին վշտով համակված, մի կարճ ժամանակ խոնարհված մնաց վորդու վրա, հետո մի ծանրը թառանչ քաշեց, գնաց բաց արեց կապույտ և սկըռեց թեթ-թեթ հացերը փռել թախտի վրա, վոր սառչեն: Այժմ սենյակի մեջ տարածվեց տաք-տաք հացերի ախորժեղի հոտը:

— Աղջի, բա հիվանդանոց չի գնացե՞լ, — կամաց հարցրեց հարսին, վորը ծիծ տալը վերջացնելով, սկսել եր որորել յերեխային:

Նատուն պատմեց, վոր հիվանդանոցում առանց չքավորութեան վկայականի չեն ընդունել ձրի: Պատմեց և այն, վոր տերտերն ասել էր, թե վկայականը կիրակի որը կտա:

—Ս.յ, տալը դնեմ նրա գլուխը,—վրդովված բացականչեց բարի պառավը:— Բա նա հոգի ունի: Ես հալին վո՞նց մնա մինչև կիրակի, աղջի. ըսոր յերկուշաբթի յա ախր: Հը՞:

—Դե յես ի՛նչ գիտամ,—տխուր ու հուսահատ պատասխանեց հարսը և որորոցը մի կողմ քաշեց, վորովհետեւ թախտի մի տախտակը խիստ ճոճոտւմ էր նրա տակ:—Աղջի, արի մի որորի, ե՛, լվացքս մնաց,— դարձավ նա աղջկան, վորը թաժա հացից մի կտոր կտրած ախորժակով կծոտում էր:

Փոքրիկ աղջիկը բարձրացավ թախտը, ծալապատիկ նստեց որորոցի մոտ և մի ձեռքով սկսեց որորել յերեխային, իսկ մյուսով շարունակում էր կծոտել հացը:

Նատուն իջավ թախտից, մերկ վրտներին հազավ չուստերը, բայց լվացքին դիմելուց առաջ նստեց սկեսոր մոտ և փսփսաց նրա ականջին.

— Աղի ջան, արի մի ձեռաց գնա բացանողի մոտ, տենանք ինչ կասի են իմ երազի հրձա, առավոտը վոր քեզ պատմեցի: Այ կտեսնես, թե ս. Գևորգը չըլի են ձիավորը:

— Դե յես ի՛նչ գիտամ, վորդի,—վշտահար արտասանեց պառավը:— Ս. Գևորգն ել են էր, վոր գնացինք, մատաղն ել են էր, վոր մորթեցինք, ճար չըլա՞վ ու,— մեռնեմ նրա վրտին:

Յեւ պառավը յերկյուղածութեամբ բռնված, ծանր հառաչեց:

— Չե, աղի ջան, աղի, հոգուդ մեռնեմ, վե կաց հենց հիմիսկեթ գնա,— աղաչեց հարսը:— Այ մի արասի ունեմ, տամ:

Նատուն դերիայի զրպանից շտապով հանեց թաշկինակը, յետ արեց ծայրին կապած մի քսան կո-

պեկանոց և տվեց սկեսորը: Պառավը, լուռ ու մտախոհ, դրամը կապեց իր բռնոթոտ, դեղնած թաշկինակի մեջ, զրպանը կոխեց, ծածկեց իր խունացած սև շալը և դուրս գնաց:

Անցավ մոտ յերեք ժամ: Նատուն պարզաջրել էր լվացքը և փոռւմ էր փողոցում կապած թուկի վրա, վոր վերադարձավ սկեսուրը:

— Վեր կացա՞վ, աղջի,—հարցրեց պառավը:

— Չե. ընենց լավ քնած ա վոր,— պատասխանեց Նատուն և իր կողմից հարցրեց.— Ընչի՞ եսքան ուշացար:

Պառավը վրայից վերցրեց շալը և նստեց դռան մոտ գետնից ամրացրած նստարանի վրա:

— Ըսկի ճար ու ճամփա կա՞ր վոր,— ասաց նա:— Ինչքա՞ն մուշտարի ունի քոռացածը,— տունը զրմփոռւմ էր:

— Յանի լավ իմացա՞վ, աղի ջան,— հարցրեց հարսը:

— Ընենց մին—մին յետ ասեց, վոնց վոր մեր տանը նստած ըլիք:

— Ի՞...

— Քու արևը:

Նատուն արագ նստեց սկեսոր կողքին:

— Ի՞նչ ասեց,— հարցրեց նա չափազանց հետաքրքրված:

— Վոր ասեմ, ասում ա, կորուստ ա—կորուստ չի. վոր ասեմ, ասում ա, ճամփորդ ա—ճամփորդ չի: Ես ով—վոր վոր ա, վոչ ըրելիս յա, վոչ ծեր: Ես ի՞նչ ա, ասում ա, առաջն ընկած, ուրազ ա, թե ինչ—չեմ գիտում, համա ի՛նչ արած, ասում ա, վոր խեղճը ձեռու մը զվաթ չունի վեկալնի:

— Ի՞, զո՞րթ, աղի ջան,— բացականչեց Նատուն զարմանքից տարված:

— Են աստո՞ճը: Ափսուս, ասում ա, ըժում ի՛նչ

լավ ազամորդի յա, ե՛: Ես յե՞րբ ա, ասում ա, հի-
վանդացել, վոր ըսենց թե՛լ ա կտրվել: Հրես տարդ
ըրևում ա, ելի՛, ասում ա. ունեցած-չունեցածը դեղ
ու դարմանի յա տվել, համա զատ չի դառել: Ես ո՞վ-
քեր են, ասում ա, երկուսը պատիկ են, մեկը-մենձ:
Ես մենձը քիրն ա, ասում ա, թե կնիկը, շատ ա դարդ
անում: Հրես մեկն ել կա, ասում ա, պառավ ա. ս:ս
ել ա, ասում ա, շատ տարակուսած: Դե ես ել դու
յես, ե՛լի, ասում ա, ի՞նչ ես շատ զահլա տանում:

— Վույ դո՞րթ, ազի ջան,— բացականչեց Նատոն,
վորի աչքերը վառվում էյին ծայրահեղ դարմանքով և
հիասթանչումով:

— Ղորթս վո՞րն ա, աղջի: Ասում ա ե՛լի, ընենց
մին-մին յետ ասեց քոռացածը, վոնց վոր մեր տանը
նստած ըլի:

— Ըժո՞ւմ:

— Ըժում... Ես ի՞նչ ա, ասում ա, ձիավոր ա,
թե թևավոր, համա հողեղեն չի: Հրես-հրես ասում ա,
պոնկներից կրակ ա թափվում, կասես թոնիր ըլի: Դե
խաչ ա, ե՛լի, ասում ա. յես խո իմաստուն չեմ, ա-
սում ա, վոր ամեն բան դրուստ իմանամ: Ո՞ւմ համ-
բուրող ա, ասում ա, ս. Սարգսի՞ թե ս. Գևորգի,
ուխտ պտի գնա: Դե ուրիշ ի՞նչ ասեմ, ասում ա, ես
ա, ելի՛:

— Վույ մեռնեմ ս. Սարգսի ել, ս. Գևորգի ել
ողորմութենին,— արտասանեց Նատոն և, աչքերը
յերկինք դցած, ջերմեռանդությամբ խաչակնքեց յե-
րեսը:— Տեսա՞ր, երազս զորթ դուրս եկավ: Քոռանամ
յես, անցկացած տարին դոխտուրների յետևից ըն-
կանք, չգնացինք թեկեթ ու հըմի տեսնում ե՞ս...

— Հա՛, ես ել ասեց,— ընդհատեց նրան պառավը,
մտաբերելով բացանողի պատվերը.— իրեք ուր ու գի-
շեր, ասում ա, պտի պառկած մնա խաչի տակը. ո-
ճորքը յերկինքը պտի ըլի, ասում ա, կողենքը-գե-
տինքը, չունքի, ասում ա, հրեղեն-թևավոր ձիավորը
թռչում ա յերկնքի ու գետնքի մեջտեղը:

Նատոն նորից ու ավելի ջերմեռանդությամբ խա-
չակնքեց յերեսը և ասաց վճռական կերպով.

— Յես ես ա մում եմ յետ դնում թեկեթի ս. Գե-
վորգի հմար, մեռնեմ նրա սուրբ գորութենին:

Նա վեր կացավ, շտապելով փռեց լվացքի վերջին
կտորները և ներս գնաց սենյակը: Սկեսուրը հետևեց
նրան:

Նատոն չուստերը թողեց ցեխոտ հատակին, բարձ-
րացավ թախտը, պատի մեջ գտնված պահարանից
հանեց յերկու դեղին մեղրամոմ, զգուշորեն, վորպես-
զի թախտի տախտակները չճոճուան վոտի տակ, մո-
տեցավ քնած ամուսնուն, մոմերը պտույտ տվեց նրա
գլխի վերևը, հետո նույն զգուշ թայլերով իջավ, հա-
գավ չուստերը և մոմերը տարավ դրեց բուխարու գլխ-
ին, ուր յերևում էյին ամեն շաբաթ գիշեր վառվող
մոմերի սևացած հետքերը:

Հիվանդը տնքաց և շարժվեց վերմակների տակ:
Պառավը մոտեցավ նրան:

— Սաքո՞ւլ:

— Հը՛:

— Չարթուն ե՞ս:

— Հա:

— Գնացի ախր բացանողի մոտ:

Սաքուլը վերմակների ծայրերը յետ քաշեց յերե-
սից և հետաքրքրությամբ նայեց մոր աչքերին:

— Հա-ա՞: Ի՞նչ ասեց:

Նրա կարմրատակած թաց յերեսից և տենդոտ,
պլպլող աչքերից յերևում էր, վոր քնի մեջ կազդուրիչ
քրտինք էր յեկել:

— Վո՛ւյ, եղ ի՛նչ լավ ա ըլիլ, Սաքուլ ջան, հրեղ
քրտինք ա եկել,— մոտ վազելով բացականչեց Նատոն
ուրախացած և, իսկույն իր գլխի սպիտակ աղլուխն
առնելով, սրբեց ամուսնու յերեսի քրտինքը:— Բաց
չըլես, Սաքուլ ջան, բաց չըլես,— ավելացրեց նա և

սկսեց տապառպել վերմակները ծայրերը նրա շուրջը:— Ընենց լավ իմացել ա, Սաքուլ ջան, վոր արմացք: Այլի ջան, մի պատմի, է':

Պառավը ծալապատիկ նստեց վորդու մոտ և սկսեց ավելի մանրամասնորեն պատմել բացանողի գուշակությունները:

Նատոն նստել էր մարդու վտանների մոտ և շարունակ նայում էր նրա դեմքին՝ կարծես ստուգելու համար, թե բացանողի ճիշտ գուշակությունն արդյոք նրա՞ն ևս նույն զարմանքն ու հիացքն է պատճառում, ինչ վոր իրեն:

Սաքուլը լսում էր լուռ և, ըստ յերևույթին, անտարբեր. միայն չորացած շրթունքներն էր լպստում:

Փոքրիկ աղջիկը մի վնասով ուրուրում էր ուրուրոցը և տիկին էր խաղում: Այդ տիկնիկն ինքն էր շինել. մի տափակ կոճակի վրա սպիտակ փալաս էր փաթաթել, կոճակը կարի սև թելով կապկպել էր մի փոքրիկ փայտի ծայրին, փայտին հաղցրել էր դերիայի պես իր ձեռքով կարած մի փոքրիկ տուպրակ, և տիկնիկը կազմ ու պատրաստ խաղում էր նրա ձեռքին: Նրա տիկնախաղն էլ պարզ էր, ինչպես իր տիկնիկը, շրթունքներով ճզճզացնում էր պարերգի պես մի բան և ձեռքերով պար էր անում տիկնիկը թախտի վրա:

— Հըմի ի՞նչ ես ասում, վորդի ջան, գնում ե՞նք Թելեթ, թե չե, — հարցրեց պառավը պատմությունը վերջացնելուց հետո:

— Ընչո՞վ գնանք, է', — ասաց Սաքուլը:— Տաս շայի չունեմ, վոր հիվանդանոցումը տամ, Թելեթ վո՞նց գնանք: Ելի քիչ-քիչ մի երկու թումանը հերիք չի:

— Ի՛, Սաքուլ ջան, ըտենց մի ասի, խաչը կնեղանա: Երկու թումանն ի՛նչ ա, վոր չես կարա մեկից ճարի: Կգնաս աստծու ողորմութենով կլավանաս, կգաս կրանես, պարտքդ երկու շաբթումը կտաս:

Սաքուլը յերկար ժամանակ չե՛ր համաձայնում նոր պարտք անելու, քանի վոր արդեն բավական հին պարտ-

քեր ուներ վճարելու: Բացի դրանից, նրա վիճակը տեսնելով, ո՞վ էր գծվել պարտք տալու նրան:

— Տունդ գրավ դի, գլուխը քարը, տունը ջանիցդ խո լավ չի՞ — ասաց Նատոն:

— Դու ել բան ասացիր, — նկատեց Սաքուլը ջղայնացած: — Բալքի չլավացա, մեռա, ընչով ե՞ք թափելու: Հաց շատ կճարեք, ա՛յ, ուտելու, վոր տան քրեհ էլ քաշեք: Ես մի քնձոտ տունն ա ելի՛, թողեք ես ել ա մնա ձեզ, վոր քուչումը չմնաք:

— Ե՛հ, ընչե՞ր ես ասում, Սաքուլ ջան, վորդի ջան, — բացականչեց պառավը մեղմ կշտամբանքով: — Եդ ի՞նչ ասելու բաներ են, վոր ասում ես: Մի քիչ ել մեզ խեղճ արի, է', սիրտներս կրակ ես գցում, փթոթում:

Յե՛վ պառավի բարի, վշտահար աչքերը թաց յեղան:

— Դա ըսկի աստված ունի՞ վոր, — բեկբեկ ձայնով արտասանեց Նատոն և գլխի աղլուխի ծայրը սեղմեց աչքերին:

Մի րոպե սենյակում ճնշող լուռություն տիրեց: Լուել էր նույնիսկ փոքրիկ աղջիկը և, տիկնիկը գոգին դրած, յերեսայական հետաքրքրությամբ նայում էր տատին, մորը, հորը:

— Լավ, ես մեկն ել թող ձեր ասածն ըլի, — վերջապես համաձայնեց Սաքուլը, վոր ինքն ևս գզացել էր իր վերջին խոսքերի ծանրությունը: X

Յերեկոյան դեմ նա գնաց իրեն լավ ծանոթ մի կապալառուի մոտ, վորն ամբողջ քաղաքի հյուանների, վորմնադիրների և մշակների շրջանում հայտնի յեր Սերգեյ Ստեփանիչ, կամ պարզապես աղա Սերգո անունով:

Սերգեյ Ստեփանիչը, — խոչոր արտաքինով, խոչոր քիսերով մոտ հիսուն տարեկան մի սղամարդ, սևատ-

լասի արխարուղով, վորի վրա հուրհրատին եր տալիս
ժամացույցի վոսկի հաստ շղթան, — նստած եր մի նոր
հսկայական շինութեան բազում իրար վրա դարսած
հաստ տախտակների վրա, արխարուղի վրայից հագած
ամառվա վերարկուի փեշերը գոգին հավաքած, և
«տեր-վոզորմյան» ձեռքին՝ դիտում եր որովա վերջին
աշխատանքները: Տասնյակ վարպետներ և մշակներ
դժվժում ելին կիսաշեն պատերի գլխին, տախտակա-
մածների վրա բակի մեջ, ցեմենտի տակառների, ա-
վազի, հողի, ցեխի, դաշի ու կրի կույտերի և բուր-
դեր կազմած աղյուսների շուրջը: Մի շատ բարձր
պատի գլխին վորմնագիրներուց մեկը — մի պարսիկ-
փափախը գլխին, մայր մտնող արևի կարմիր ճաճանչ-
ներով վողողված, համ շարում եր պատը, համ կըլ-
կլացնում մի բայաթի շատ ախորժալուր տենորով:

— Ուստա Սաքուլ, — բացահանչեց Սերգեյ Ստե-
փանիչը: — Տո, եղ ի՞նչ ա հալդ. ելի հիվանդ ե՞ս:

— Հա, աղա ջան:

— Տնաշեն, բա վո՞նց չլավացար մինչև հըմի: Ըս-
կի դեղ-մեղ անում ե՞ս:

— Ընչոր ունեյի, դիփ դեղի ու համի տվի ու,
յես ի՞նչ գիտամ: Ես անտեր ցավը մտել ա ջանս,
դուրս չի գալիս:

— Բա ըսկի չե՞ս բանում:

— Թե վոր լավ եմ ըլում, ընչի՞ չե, մին-մին բա-
նում եմ, համա դե մին-մին բանելով ի՞նչ կըլի: Մի
տուն ողլուչաղ պահելը դժար ա, աղա:

— Այ, թե ուզում ես, բան շատ ունեմ, ըստեղ
ել, ուրիշ տեղ ել, արի բանի:

— Ուզում եմ, վո՞նց չեմ ուզում, աղա. այ,
սրանց վոր տեսնում եմ (Սաքուլը ձեռքով ցույց տվավ
շուրջը), ջանս կրակ ա ընկնում, համա վոր ես անտեր
ձեռներումս հարաքաթ չկա:

— Բա ընչի՞ յես յեկել:

— Եկել եմ, վոր... կմկմաց Սաքուլն աչքերը
վայր թողնելով և չվերջացրեց:

— Վոր ելի փող ուզես, չե՞:

— Հա, աղա ջան, — արտասանեց Սաքուլը խեղճ-
խեղճ նայելով նրան:

— Բա են առաջվա տասը մանեթը:

— Դե են առաջվա տասը մանեթն ել... դե, ի-
հարկե, — նորից կմկմաց Սաքուլը և ավելացրեց — թե
վոր...

— Ի՞նչ թե վոր:

— Թե վոր... յես ի՞նչ գիտամ, գրավ կուզես...

— Ի՞նչ գրավ:

— Դե գիտաս ելի, աղա ջան, մի տուն ունեմ...

— Տո՛ւն ել ասում ա: — Սերգեյ Ստեփանիչն ան-
կեղծ զվարճությամբ ծիծաղեց, կայտառ պատանու
պես վեր թռավ տեղից և ձեռքով թափ տվավ քամա-
կը: — Տո, տանդ վոր մի քացի տամ, շուռ կգա: Բան
ունես, բան ասա:

— Դե, ի՞նչ ասեմ, աղա, եղ ա, ինչոր ունեմ:
Ուզում ես՝ առ, չես ուզում՝ ասա գնա Քուռն ընկի:
Ուրիշ ճար չունեմ, աղա:

Սերգեյ Ստեփանիչը նորից ծիծաղեց:

— Վա՛յ, խեղճ իմ Սաքուլ, ի՞նչ լավ մարդ ես, —
ասաց բարեսրտությամբ խփելով նրա ուսին: — Դու
ինձ ես ասա, ե՞լի ինչքան ես ուզում:

— Ելի վոր մի քսան մանեթ տաս, աղա...

— Քսա՞ն մանեթ, տո, քսան մանեթն ի՞նչ ա.
քսան մանեթին մեկ փչեցի — հանգավ — շարունակեց
ծիծաղելով Սերգեյ Ստեփանիչը:

— Դե, հըս քսան մանեթ ել հերիք ա, աղա՛ — նրա
խոսքերից սրտապնդված ասաց Սաքուլը, — ու թե վոր
վերջը...

Սերգեյ Ստեփանիչը հանկարծ լուրջ դեմք ընդու-
նեց:

— Ե՛, եղ չըլավ, եղ չըլավ, ուստա Սաքուլ, —
չտապեց ընդհատել նրան: — Քսան մանեթն ել վոր
տալիս եմ, Սաքուլ ջան, հոգուս խաթեր եմ տալիս,

չունքի լավ մարդ ես, լավ ուստա յես, ինձ հրմար շատ ես բանել, համ ել խմող չես:

— Աստված քեզ յերկար կյանք տա, աղա ջան: Յես ել քու հացը շատ եմ կերել, շնորհակալ եմ. դե ի՞նչ ասեմ, աղա ջան, թե վոր լավացա, չմեռա. են յես գիտամ ելի:

— Դե, հրմի մի քիչ սպասի, հրես շաքաչ կանեն, կզնանք ինձ մոտ մի վեքսիլ կգրենք յառսուն մասնեթի,— են առաջվա տասը մանեթն ել հետն եմ ասում,— ու վերջը, յերբ վոր կլավանաս, կամ փողը կտաս, կամ փողի տեղ կբռնես: Հը, լավ չեմ ասո՞ւմ,— հարցրեց Սերգեյ Ստեփանիչը, տեսներով, վոր Սաքուլը, վեքսիլի անունը լսելով մի քիչ մտատանջության մեջ ընկավ:

— Դե վոնցոր ուզում ես, աղա ջան.— ասաց Սաքուլն ականջի յետևը քորելով:

— Ձե, գո՞ւ վոնց ես ուզում: Վեքսիլ նրա հրմար եմ ասում, վոր տան գրավը դարձադալ բան ա—ել նատարիտա, ել կուպչի, ել պոչլինի,— որեր կքաչի, համ ել անմեղ տեղը ծախսերը կզնա:

— Լավ, թող վեքսիլ ըլի,— համաձայնեց Սաքուլը:

Հետևյալ որն եթե Նատոն մի քանի արշին սպիտակ միտկալ գնեց, շապիկ կարեց և հագցրեց Սաքուլին արխալուղի վրայից, իսկ մի քանի որից հետո «Թելեֆոն» բարձած, իրենք ել յերեխաներով վրեն նստած՝ առավոտյան վաղ բռնեցին Թելեֆի ճանապարհը: «Թելեֆոն» յետևը վոտներից պինդ կապկապած՝ պառկած եր մատաղացու վոչխարը և գլուխը դրած «Թելեֆոն» ճոճոացող տախտակներին՝ իր վոչխարամիտ հայացքով նայում եր յետևից յերկար ու մեկ ձգվող արևակեզ փոշոտ խճուղուն:

Յերկար, քարքարոտ ճանապարհը, «Թելեֆոն» տաննումը, առթ յեղանակը բոլորովին ուժասպառ արին

Սաքուլին, այնպես վոր յերբ, ճաշի դեմ, Թելեֆ հասան, մոր և կնոջ ոգնությամբ հաղիվ կարողացավ իջնել «Թելեֆոն» և վոտները քաշ տալով, գնաց նրատեց հսկայական ընկուզենու տակ յերկայն նստարանի ծայրին:

Նույն ընկուզենու ընդարձակ հովանու տակ քառակուսի տախտակամածի վրա հավաքված էյին գուլգված-դարդարված մի խումբ տիկիներ, որիորդներ և դպրոցական տղաներ ու աղջիկներ թիֆլիսեցի հարուստ բազազների, բախկալների ու գինեվաճառների ընտանիքներից, վորոնք ծառաներով ու աղախիններով յեկել բռնել էյին վանքի ամենալավ սենյակները վոչ այնքան իբրև ուխտավոր, վորքան իբրև ամառոդ: Նույն տեղը առանձնակի նստած էյին իրար կողքի գլուղի յերկու քահանաները, ամեն մեկի ձեռքին մի հովանոց, և աչքերը քաղցած գայլերի պես տնկել էյին դեպի ուխտավորների բնակարանների յերկայն պատշգամբը, վորտեղ աղախինները և ծառաները սուրճի պատրաստություններ էյին տեսնում սպիտակ սրբոսոցներով ծածկված սեղանների վրա:

Վանահայրը—խոզ կտրած մի վարդապետ կապալով և թասակը գլխին — իր բնակարանի պատշգամբում, զանգակատան տակ, նարդի յեր խաղում ուխտավոր ընտանիքներից մեկին պատկանող մի յերիտասարդի հետ:

— Դուք գնացեք համբուրեցեք, մինչև յես տեղաչորը կգեմ ու բարգն ել տուն կածեմ,— ասաց Նատոն սկեսուրին ու ամուսնուն:

Պատավն առավ Սաքուլի թևը, մտան յեկեղեցի, մոմ վառեցին, համբուրեցին, ծուներ դրին, աղոթք արին, դարձյալ համբուրեցին, «պահպանիչ» ասելովին քահանաներից մեկին, վորը շտապել եր ներս մտնել յեկեղեցի նրանց յետևից: Այդ բոլորը տեեց այնքան յերկար, վոր յերբ դուրս յեկան, Նատոն, բացանողի պատվերի համաձայն, արդեն անկողին եր պատրաստել յեկեղեցու պատի տակ, յետևի կողմը և

2395
38

հետները բերած իրեղենները թափել էյին դատարկ սենյակներից մեկում: Ծծի յերեխան լաց եր լինում փոքրիկ աղջկա դողին, վորը որորելով և «սը-սը» անելով ապարդյուն աշխատում եր լռեցնել նրան:

Յեկեղեցուց դուրս գալուն պես Սաքուլը պառկեց անկողնում:

Մայրը թողեց նրան և դնաց հարսին ոգնելու, վոր սենյակը կարգի դնեն: Սենյակը խոնավ և աղտոտ եր:

Այդ և հետևյալ որը գիշեր-ցերեկ Սաքուլը պառկած եր անկողնում յեկեղեցու պատի տակ: Գիշերները նրա մոտ նստած հսկում եր մայրը համարյա անքուն: Բարեբախտաբար այդ յերկու որը յեղանակը լավ եր, և Սաքուլը բավական լավ եր զգում իրեն: Յերբորդ որը առավոտյան մատաղը մորթեցին: Ամենալավ կտորները և մորթին տարան վանահայրը, տերտերները, տիրացուն և ժամկոչը, մնացածից շատը բաժանեցին հարևան ուխտավորներին, իսկ մսաջուրը տարան դյուղի բոկոտն յերեխաները և կանայք, վոր հավաքվել էյին հազար ու մի տեսակ ամաններ ձեռքներին:

Որը տոթ եր, չունչ քաշել չեր լինում: Յերեկոյան դեմ յերկինքը թխպեց, արագորեն սևացավ, հրեղեն կայծակներն սկսեցին պատռել ամպերի կուրծքը նախ հեռավոր ու խուլ, հետո ավելի ու ավելի մոտեցող և ուժգին վորոտումներով. ոգը սկսեց շարժվել և ցրտել. հետո հանկարծ այնպիսի մի ուժգին փոթորիկ բարձրացավ շրխկոցով ու թրխկոցով, վոր յերկինք ու յերկիր խառնվեցին իրար փռչով ու աղբով: Մի ինչ-վոր ցուրտ բան, կլորիկ ու պստիկ, հրացանի կոտորակի պես թրխկաց Սաքուլի յերեսին, վոր վերմակի տակ պառկած դիտում եր մոլեղնած բնության այդ արհավիրքը: Մի կոտորակին հետևեց յերկրորդը, յերրորդը... ավելի ու ավելի հաճախ ու խոչոր: Սաքուլը շտապեց շուտ գալ կողքի և գլուխը ծածկեց վերմակի տակ: Նույն բուպեյին զգաց, վոր կարկտախառն անձրևվը թակում ե վերմակը: Նատոն

ձեռաց վազացրեց մի մեծ կապերտ և ձգեց նրա վրա: Պառավն ել մի յերկու տոպրակ բերեց և ձգեց կապերտի վրա:

Սաքուլը կուչ եր յեկել այդ ծանրության տակ, ճնշվելով ողի պակասությունից, և ախանջ եր դնում, թե ինչպես կարկտախառն հորդառատ անձրևը չփոցով թակում եր տոպրակներն ու կապերտը, թե ինչպես յերկինքը գոռգոռում եր ասեղազոչ վորոտումներով համարյա թե անընդհատ, թե ինչպես հառաչում ու շառաչում էյին ընկուղենին և մյուս ծառերը փոթորիկ ուժգին թափահարումներից: Նա զգաց, թե ինչպես անձրևի ջրից դոյացած մի առվակ ծլլալեն ներս խուժեց բարձի վրայով, անախորժ սառնությամբ սողաց ախանջի մոտով և սկսեց գուր կապել տակը, ծծվելով ներքնակի մեջ: Առվակներ էյին, վոր վազում էյին անկողնի կողքերից:

Կինն ու մայրը, հորդահոս անձրևի տակ թրջվելով, չփոթված, չէյին իմանում ինչ անեն: Բացանդը պատվիրել եր, վոր, հիվանդը յերեք որ ու գիշեր պետք ե պառկած մնա խաչի տակ բացթյա, մինչդեռ յերեք որ ու գիշերը դեռ չեր լրացել, իսկ հիվանդին այդ հորդահոս անձրևի տակ թողնել անկարելի յեր:

— Աղջի, վեր առնենք տուն տանենք, — ասում եր պառավը:

— Բա վոր իրեք որը չի թամամել, — առարկում եր Նատոն:

— Աղջի, բա ես անձրևը չես տեսնո՞ւմ:

— Գե ասում եմ, վորտեղ վոր ա՛ կը կտրի:

— Վո՞րդիան կը կտրի, աղջի, տես, ե՛, վոնց ա հուրհրատում:

Հիրավի, անձրևը կարծես միտք չուներ կտրվելու: Այժմ կարկուտն ել անձրևի յեր փոխվել և ջրերը թափվում էյին այնքան հորդ ու առատ՝ վոր նրանց թանձրության մեջ յերկնքի փայլատակումները հազիվ էյին լուսավորում մթազնած յերկիրը: Յերկնքի հա-

մարյա անընդհատ վորոտի ձայները, անձրևի շփշփոցը, մոտակա ձորակի միջով վազող ջրերի քչքչոցը և ծառերի շառաչը միախառնվելով՝ այնպիսի մի ժխոր ելին բարձրացրել, վոր իրար մոտ կանգնած հարս ու սկեսուր հագիվ ելին լսում իրար ձայնը:

Սաքուլը, անկողնի մեջ կուչ յեկած, զգում էր, թե ինչպես այս ու այն կողմից ներս ծորացող առվակները շատանում են և վերմակն անձրևի ջրերից թրջված տոպրակներից ու կապերտից հետզհետե խոնավանալով ճնշում էր իր վտիտ մարմինը: Ու չկար, վոր շնչեր և շնչածն ել բաղանիքի տաք գոլորշու պես մի բան էր, վորից քիչ էր մնում խեղդվեր: Տեսնելով, վոր այլևս չի կարողանում դիմանալ, վրայի ծանրությունը մի կողմ շարտեց և նստեց անկողնում: Այժմ անձրևն սկսեց թակել ուղղակի նրա գլուխն ու մեջքը:

— Տո, բա դուք աստված չունե՞ք. ինձ խո սպանեցիք ըստեղ, — կանչեց նա:

Կինն ու մայրը շտապեցին նրան վերկացնել և հորդահոս անձրևի տակ մի կերպ տեղափոխեցին սենյակ:

Յերեք ուրվա ուխտն արդեն կատարված էր, թեև Սաքուլը յերրորդ ուրվա դիշերը չէր անցկացրել բաց յերկնքի տակ: Չորրորդ ուրվ «թելեժկեն» քաղաքից յեկավ, վոր մեր ուխտավորներին տուն տանի: Սաքուլին պառկեցրին «թելեժկի» մեջ ուժից բոլորովին ընկած: Ճանապարհին մի գլուխ բղավում էր կողերի մեջ զգացած անտանելի ծակոցներից. դադարում էր բղավելուց այն ժամանակ միայն, յերբ հազը բռնում էր: Հագում էր չոր ու թույլ, վորի ժամանակ ձայնը կարծես հորից էր դուրս գալիս: Յերբեմն պարզապես շնչասպառ էր լինում: Մայրն ու կինը նստած ելին կողքին և հետները վերցրած գինու շից յերեսին ջուր ելին ցրցամ տալիս, վոր շունչը յետ բերի:

Թախտի վրա, անկողնի մեջ պառկած է Սաքուլը, գլուխը կապած սալտակի փաթաթանով, վորի տակից դուրս են պրծել յերկարացած մազերը և, քրտնքից ու կեղտից թաղիք դարձած, կպել վոսկրացած քունքերին: Դեմքին մնացել է միայն քիթը խոշոր ու սուր, և աչքերը, ահագին ու պսպղուն ապակու պես, նայում են բաց դռնով դեպի դուրս: Այնտեղ ամառվա միջոցի արևը հրաշեկ ճառագայթներով կիզում է դիմացի տան պատը և այն աստիճան շողշողում, վոր ուղիղ նայելիս մարդու աչքերը ցավում են: Ուղղակի դռան առջև, ստվերի մեջ նստած է փողոցի պառավ շունը և, կարմիր լեզուն հանած, հեթեթում է տապից: Սաքուլն բարձն ի վեր կիսանստած, անթարթ նայում է դուրս բխացած հայացքով և ծանր շունչ քաշում: Յերկու ուր է, վոր կողերի մեջ այլևս ծակծրկոցներ չի զգում. հազն ևս քչացել է. բայց այնտեղ, ներսը, ինչ-վոր տարաբինակ դատարկություն է զգում. կարծես թոքը, սիրտը և ամբողջ փորոտիքը հանել դուրս են թափել:

Անհուն վիշտը ցամաքած դեմքին՝ մայրը նստած է մեռնող վորդու կողքին և թաշկինակով քշում է ճանձերը նրա դեմքից: Նատոն որորոցի մոտ չոքած՝ ծիծ է տալիս յերեխային և հուսահատ հայացքով անթարթ նայում սենյակի պուճախին, վորտեղ աններկ դաջն առատորեն ծծել է գետնի խոնավությունը և տեղ-տեղ թափվել: Նրա հայացքը ցույց է տալիս, վոր նա առաջուց արդեն հաշտվել է անխուսափելի թշվառության հետ: Թախտի վրա, լուսամուտի առջև չոքած է փոքրիկ աղջիկը և աշխատում է բռնել ապակիների վրա պզգացող ճանձերը:

Ծանր ու չարագուշակ լուրթյուն է տիրում սենյակում և դուրսը: Այդ լուրթյունը խանդարում է խառ թուրթ ծախող մի կինտո, վորը թարախը գլխին և կշեռքն ուսին՝ անցնում է դռան մոտով և իր առողջ

Թուքերի ամբողջ թափով աղաղակում. «Թուլթա՛,
թուլթա՛, ախառի՛ թուլթա»։ Նա մի բույն կանգ է առ-
նում բաց դռան առջև, նայում է ներս, իր թավ ձայ-
նով հարցնում՝ «խառը թուլթ չեք ուզո՞ւմ» և, տես-
նելով, վոր պատասխան չի ստանում, շարունակում է
ճանապարհը կշեռքը շրխկշրխկացնելով և փողոցն
աղմկելով իր հուժկու կանչով։ Ու կյանքի առորյան
հիշեցնող այդ կանչը, մի բույն վանելով մահվան ուր-
վականը, լավում է մի առժամանակ ևս, մինչև վոր
հետզհետե խլանալով լուռ է վերջապես, և մահվան
ուրվականը նորից դալիս է իր փսփսուկը տարածելու
մեռնողի սենյակում առաջվանից ավելի ծանր ու չա-
րագուշակ լուռթյան մեջ։

Հիվանդն այժմ պառկած է աչքերը փակ, և յեթե
ծանր հեղքը չլինի, տեսնողը կկարծի, թե մեռած է։
Պառավ մայրն անհանգստացած աչքը չի հեռացնում
նրա դեմքից. նրա գլուխը սաստիկ շարժվում է. ըստ
յերևույթին, ուզում է ինչ վոր ասել, բայց չի հա-
մարձակվում։ Վերջապես դադարում է ճանձերը քշե-
լուց և, խոնարհվելով վորդու դեմքի վրա, շնչում է
անհամարձակորեն։

— Սաքուլ ջա՞ն...

Սաքուլը կամաց բաց է անում աչքերը և նայում
նրան։

— Ի՞նչ կըլի, վոր տերտերին խմաց տանք։

— Տո, ելի տերտե՞ր,— բացականչեց Սաքուլը
գայրույթի այնպիսի հանկարծական բռնկումով, վոր
մայրն էլ, կինն էլ ապշեցին, թե վո՞րտեղից նա, վո-
րի ձայնը մինչև այժմ հազիվ էր լավում, հանկարծ
այդպիսի մի ուժ հավաքեց իր մեջ։— Տո, ձեր տեր-
տերն ու խաչը չե՞ր վոր ինձ ետեղը հասցրին... էլ
ի՞նչ եք ուզում ինձանից... Թողեք, ելի, հանգիստ
հոգիս տամ...

Նրա ձայնը հանկարծ կտրվեց, աչքերը լցվեցին
արտասուքով, և նա այլևս վոչինչ չկարողացավ ար-
տասանել։

— Դե յես ինչ գիտամ, վորդի ջան, ասում եմ
բալի... — արտասանեց մայրը կսկծալից և առանց
խոսքը վերջացնելու լռեց, վորպեսզի այլևս չզրզուի
վորդուն։

Ու առ ժամանակ խանդարված չարագուշակ ծանր
լուռթյունը դալիս է նորից թագավորելու մեռնույի
սենյակում։

Սաքուլը կամաց-կամաց հանգստանում է և մտա-
ուռ հայացքը տնկում դիմացի տան արևակեզ պա-
տին։ Յերկար լուռթյունից հետո նրա շրթունքները
շարժվում են. ինչ-վոր բան է ասում, բայց դժվար
է լինում վորոչև արտասանածը։

— Ի՞նչ, Սաքուլ ջան,— հարցնում է մայրը, խո-
նարհվելով նրա դեմքին։

Նատոն, վոր դեռևս շարունակում է ծիծ տալ յե-
րեխային, դեմքը դարձնում է դեպի նա և ականջը
սրում։

— Ասում եմ փոթրադչիկ (Սերգոն,— շնջում է
մեռնողը, ամեն մի խոսքի վրա հազիվ շունչը յես
բերելով,— են, վոր իրեք թուման եմ պարտ... փխ
մարդ չի... կըլի, վոր չուզի... Համա թե ուզի...
յարագս տվեք... Թե հերիք չանի... քամարս ծա-
խեցեք... հողիս չճանրացեք...

Խեղճ պառավ մայրը միանգամայն կարկամում է
և չի իմանում ինչ ասի։

Նատոն զգում է, թե ինչպես ամուր մի բան
բռնում է բուկը։ Գլուխը դնում է որոտոցի վրա,
դեմքը ծածկում կոնների մեջ և ամեն կերպ աշխա-
տում է զսպել խեղդող հեծկլտանքը։

Իսկ փոքրիկ աղջիկը շարունակում է մատները
շարժել լուսամուտի ապակիների վրա, վոր բռնի ճան-
ձերը, և նմանեցնելով կինտոյի կանչին, մեքենայա-
բար կանչում է կամացուկ՝ «Թուլթա՛, թուլթա՛, ախա-
ռի՛ թուլթա՛»։

ԻՆՉՊԵՍ ԲԺՇԿԵՑԻՆ

Մեծ ու փարթամ քաղաքի ծայրամասերից մեկի թաղը: Հավիտենական աղբով ծածկված ծոռափակ մուռափակ փողոցներ, վորոնք նեղլիկ անցքերով գնում խաչաձևում են իրար կամ դեմ առնում մի պատի՝ կույր մուրացկանի պես: Իրար վրա թափված, իրարու հենված տնակներ, վորոնց խարխուլ լարիարները թվում ե թե ամեն րոպե պատրաստ են թափվելու անցորդի գլխին: Փոքրիկ պատուհաններ՝ կեսը ապակի, կեսը թղթած, փտած դռները հողածածկ տափակ կտուրներ, վորոնք ձմեռը տնքում են ձյունի ծանրության տակ, գարնանը ծածկվում փարթամ կանաչով և անձրևների ժամանակ կաթում, կաթում, կաթում, ստիպելով խեղճ ու թշվառ բնակիչներին պատրաստվել ծալքերում, դռների և պատուհանների խոռոչներում, չուլ ու փալսանքների տակ:

Այսպիսի տնակներից մեկն էր և Չուլհակ Թորոսի խրճիթը: Մակայն այս խրճիթը մյուս տնակներից տարբերվում էր միայն նրանով, վոր սրա պատերի կեսն ալիգից էր (կավի և հարդի շաղախից) և կրտրանը յերգիկ ուներ, վորի գլուխը ծածկված էր կտրած կարասի վերին մասով: Այդ յերգիկի տակ էր ջուլհակի դաղգյաճը և այդ տեղից էր նա ձմեռը լույս ստանում կտավ գործելիս, վորովհետև միակ պատուհանը շատ փոքր էր և դաղգյաճից հեռու:

Չուլհակ Թորոսը, վոր մի ժամանակ շատ ժիր արհեստավոր էր, նստում էր իր նահապետական դաղգյաճի առջև, վորտեղ կախում հորի մեջ, մաքրքր հինածի միջով աջ ձեռքից ձախն էր դրոմ, ձախից

աջը, և վաղ առավուտից մինչև ուշ գիշեր խրճիթի խոր լուրթյան մեջ լավում էր ճախարակների միալար ճոճուցը: Այժմ ծերացել էր, շատ էր ծերացել. մեջքը կորացել, կուղ էր դարձել, միրուքը սպիտակափառ փովել էր կրծքին, սպիտակ թավ հոնքերը կախվել էյին հանգած աչքերի վրա, ձեռքերը դողդողում էյին և առանց ձեռնափայտի չէր կարողանում ման դալ: Ու չէր հիշում, թե յերբվանից էր, վոր դաղգյաճը, կարծես խոր քուն մտած, կանգնած էր յերգիկի տակ իր ցից-ցից սյուներով, առանց հինածի, վորպես մի կմախք. չէր հիշում, թե յերբվանից էր, վոր ջահրան իր ծոված անիվով ընկած էր անկյունում անգործ. չէր հիշում, թե յերբվանից էր, վոր մասրաները փոշեթաթախ ընկած էյին մութ պատի տակ՝ թիթեղյա այն փոքրիկ լամպի հետ, վոր գիշերները մխում էր դաղգյաճի մոտ:

Այն էլ չէր հիշում, թե յերբ էր մեռել կինը, թողնելով իր մի քանի դավակներից միայն մի աղջիկ, վոր այժմ մոտ յերեսուն տարեկան էր և իր միակ հույսն ու ապավենը այդ խորին ծերության հասակում: Մարթան էր նրան կերակրում, հագցնում իր ձեռքի աշխատանքով և չէր ամուսնացել միայն նրա համար, վոր ծերունի հայրն անտեր-անտիրական չբմնա: Նրա, ինչպես և համարյա ամբողջ թաղի կանանց, սովորական աշխատանքը հինած գործելն էր, վոր նա վերցնում էր ասիական դերձակներից: Ամբողջ որն աշխատում էր, աշխատում առանց դաղար առնելու: Նրան միշտ կարելի յեր տեսնել կամ դուրսը հարեփան կանանց պես տան պատի տակ վիլալարը ձեռքին հինած հինելիս, կամ թել կծկելիս, կամ գուլուփայի վրա թել յետ տալիս և կամ թե տանը, թախտի վրա, դաղգյաճի առջև նստած, գուլուփան ու թուրը ձեռքին, հինած գործելիս:

Տարորինակ աղջիկ էր Մարթան: Ծիծաղ, ուրախ տրամադրություն ասած բանը կարծես բնավ ծանոթ չէր նրան. ծանրաբարո, սակավախոս, միշտ զգաստ,

միշտ լուրջ, միշտ կենտրոնացած իր ներքին աշխարհի մեջ, ուր կարծես շարունակ պրպտում էր ինչ-վոր ու չէր դառնում: Դեռևս մոր կենդանության ժամանակ, վոր զարմանալի աստվածավախ կին էր, տարված ամեն տեսակ նախապաշարումներով, նա սովորել էր հավատալ սրբերին, վորոնք այժմ մի-մի պաշտամունքի առարկա էին դարձել նրա համար: Նրա ամենապաշտելի սուրբը ս. Գևորգն էր, ուր ամուձմեռ համարյա ամեն շաբաթ յերեկո գնում էր համբուրելու, իսկ ամեն տարի աշնանը, այդ սրբի տոնի շաբթին ծոմ էր պահում—ամբողջ վեց որ վոչ հաց էր անում բերանը, վոչ ջուր, իսկ յոթերորդ որը հաղորդվում էր: Նույնիսկ մի անգամ ծոմապահությունից այնպես հիվանդացավ, վոր քիչ մնաց մեռներ, բայց և այնպես շարունակում էր իրենը: Մեծ պասը պահում էր ամենայն սրբությամբ, իսկ զատիկից մինչև համբարձումը յերկուշաբթի որերը չէր աշխատում, վոր հարինք ցավը չտարածվի և արտերը կարկտահար չլինեն: Միշտ այդպես էին արել հայրն ու մայրը, այդպես էլ շարունակում էր այժմ ինքը:

Նա հավատում էր դեերի և սատանաների, ալքերի և քաջքերի գոյության, թալիսմանների և ժողովրդական աղոթքների գորության: Յերազի մեջ տեսած ամեն մի կենդանի կամ առարկա նրա համար վորոշ, տխուր կամ ուրախ, պատահարի գուշակ էր, հոգ չե թե այդ յերազները բնավ չկատարվեյին:

Դեռևս մանուկ հասակում մորից լսել էր, վոր ամեն մարդու աջ ուսի վրա հրեշտակ կա նստած, ձախ ուսի վրա—սատանա. նրանք շարունակ կոպում են իրար հետ. հրեշտակը մարդուն ղեպի բարին է մղում, սատանան—ղեպի չարը, ուստի քնելիս պետք է միշտ ձախ ուսի վրա պառկել, վոր սատանան տակը մնա ջարդվի: Ու Մարթան այդպես էլ անում էր միշտ և հաստատ հավատացած էր, վոր գիշերները ձախ ուսի վրա պառկելով սատանային տակն է գցում ջարդում և դրանով ուրախացնում բարի հրեշտակին:

Գարնան վերջին որերից մեկում մեռավ Թորոսենց հեռու-մոտիկ ազգականներից մեկի թոքախտովոր տղան՝ Դարչո անունով: Մարթային յեկան տարան, վոր ոգնի սևեր կարելու սգավորների համար: Յերեք որ ու գիշեր մնաց Մարթան մեռելատանը և տուն դարձավ թաղման որը, արդեն մութն ընկած ժամանակ, յերբ ամենքն արդեն ցրվել էին: Հայրը նրանից շատ առաջ էր վերադարձել և խրճիթի շեմքին նստած՝ սպասում էր նրան:

Մարթան մտավ, վոր ճրագ վառի և մտնելուն պես այնպիսի մի ճիչ արձակեց, վոր կարծես ոճ խայթեց:

Այդ ճիչն այնքան սարսափելի յեր, վոր ծերունի հայրը համարյա թե յերիտասարդական կորովով վերթում տեղից և ներս ընկավ: Ու ներս ընկնելուն պես իրեն գտավ աղջկա գրկի մեջ:

— Վա՛յ, հայրիկ ջան, չնե՛րը, կատվանի՛քը,— կանչեց Մարթան սարսափահար, պինդ սեղմելով նրան իր գրկի մեջ, պաշտպանություն վորոնողի պես:

Հայրը, հագիվ կարողացավ պահել իրեն նրա ծանրության տակ, շոշափեց նրա գլուխը և հարցրեց ծայր աստիճան զարմացած:

— Մարթա ջան, ի՞նչ էս ասում:

— Ծները, կատվանիքը,—կրկնեց Մարթան, և հայրն զգաց, վոր նա ամբողջ մարմնով դողում է:

— Ի՞նչ շուն, ի՞նչ կատու, վորդի ջան:

— Հրեն... միսը քրքրում են...

— Ի՞նչ միս, վո՞րտեղ:

— Հրեն... թախտի տակը, թախտի տակը...

Ծերունին մի կերպ ազատեց իրեն աղջկա ցնցողաբար սեղմող ձեռքերից, մթության մեջ խարխափելով մոռեցավ սեղանին, վոր ճրագ վառի, բայց թե ձեռքերն էյին դողում և թե իրենից պոկ չեկող սարսափահար աղջիկը չէր թողնում, վոր ազատ շարժումներ

դործի: Վերջապես, սեղանի վրա յերկար տապալակ-
լուց հետո, գտավ լուցկու տուփը և մի կերպ վառեց
լամպը: Ու յերբ լույսի վրա նայեց աղջկան, դարման-
քից քարացավ: Մարթայի դեմքը սարսափից ծովակել,
այլանդամվել էր, աչքերը կարծես ուզում էին դուրս
պրծնել խոռոչներից, հայացքն անմիտ էր, յերեսին
գույն չկար և ինքն ամբողջովին դողում էր սերևի
պես:

— Մարթա ջան, եդ ի՛նչ ա հալդ,— ակամա բացա-
կանչեց ծերունին իր թուշլ, դողդոջույն ձայնով,—
ինչի՞ յես դողում:

— Եները, հայրիկ ջան,— հատվանիքը... թխր
միսը քրքրում են... թախտի տակը,— սարսափած
կրկնում էր Մարթան ձեռքով ցույց տալով թախտը:

— Հիսուսին ու քրիստոսին, վորդի ջան, շուն ու
կատու չկա ըստեղ, աչքիդ ա երևում,— խաչակնքեց
ծերունին:

Բայց Մարթան շարունակ կրկնում էր իր ասածը
և, հորը պինդ կպած, սարսափահար աչքերը չեք
հեռացնում թախտից:

Ծերունին մի կերպ ազատվեց նրանից, դողդո-
ջուն ձեռքով վերցրեց լամպը, մոտեցավ թախտին,
դրեց գետնին, կապերտի փեշը բարձրացրեց և աչք
ածեց թախտի տակը:

— Դե դու ել տես, ըստեղ ո՞ւր ա շուն ու կատու,
— ասաց նա, դառնալով աղջկան:

Մարթան, առանց տեղից շարժվելու, ձեռքերը
դրած ծնկներին, խոնարհվեց, և չոած աչքերով հեռ-
վից նայեց թախտի տակը, ուր բացի կավի կրակարա-
նից, վոր նրանք ձմեռը քուրսու տակ էյին բանեց-
նում, փայտ կոտրելու կացնից և ավելից, ուրիշ բան
չկար:

— Չկա՞,— հարցրեց նա կամաց ծոր տալով:

— Բա կա՞: Վոր ասում եմ աչքիդ ա երևացել...

Ծերունին կապերտի փեշն իջեցրեց, լամպը վերց-
րեց և տարավ դրավ սեղանի վրա:

— Նստի, բալա ջան, նստի: Մի քիչ սառը ջուր
խմի, վախեցած ես:

Նա վերցրեց ջրի թասը, մոտեցավ պատի տակ կի-
սով չափ գետնի մեջ խրված կարասին, ջուր հանեց և
բերավ դրավ աղջկա առջև:

Բայց Մարթան ձեռ ել չտվավ: Այժմ հանգըս-
տացել էր և նստած էր աչքերը մի կետի հառած,
գլուխը ձեռքերի մեջ առած, կարծես աշխատելով
մտքերը հավաքել:

— Մեր թախտի տակը չե,— շնջաց նա յերկար
լուսթյունից հետո,— նրանց թախտի տակը... Խալխը
վոր քաշվեց, Դարչոյի մերն ասեյ ինձ, վոր մոզու
միսը հանեմ թախտի տակիցը, տանեմ գանջինսումը
սլահեմ: Կոացա, վոր հանեմ, տեսնեմ՞ շներն ու կատ-
վանիքը վրա յեն թափվել քրքրում... Ընե՛նց վախե-
ցա, վոր... ընե՛նց վախեցա...

— Ի՞նչ մոզու միս,— հարցրեց ծերունին:

— Դարչոյենք վոր սլահում ին... Են մատաղա-
ցուն, ելի, վոր պրտի տանեյին Բոլնըսի ս. Գեվոր-
դում մորթեյին, վոր Դարչոն լավանար:

— Են էյին մորթել քելեխի՞ն:

— Բա՛:

— Վա՛յ, վա՛յ— ասաց ծերունին գլուխը շարժե-
լով:— Յետո դրուստ շուն ու կատվանիք ի՞ն:

— Յես ի՛մ... վախից սիրտս գնացել էր... Ասին,
թե վոչինչ չկա, աչքիս ա երևացել...

— Աչքիդ ա երեվացել, բա, աչքիդ, վոնցոր
հրմի,— վրա բերեց ծերունին:— Վե կաց, բալա ջան,
վե կաց կողենքը դցի, քնենք: Իրեք որ ա չըրչարվել
ես, շատ կըլես բեզարած: Հրես իմ քունն ել ա տա-
նում:

Յեվ ծերունին, բոլորովին հանգստացած, հորան-
ջեց:

Մի քանի ուր Մարթայի վարմունքի մեջ մի առանձին տարրինակ բան չէր նկատվում: Սովորականի պես առավոտները վաղ վեր եր կենում, փոքրիկ ինքնայեռը գցում, անկողինը հավաքում, թախտն ու հատակն ավլում, ամեն բան իր տեղը դնում ու նրստում հինած գործելու մինչև ինքնայեռի յեռ դալը: Հետո հոր հետ սուսուսիւս թեյ եր խմում ցամաք հացով և նորից գործի նստում մինչև ճաշ և մինչև յերեկո: Բայց այնուհետև հայրը նկատեց, վոր նա մենակ գործի նստած ժամանակ խոսում է ինքն իրեն, դեմքով ինչ-վոր ծամածռություններ է անում, յերբեմն ծիծաղում առանց վորեվե առիթի, յերբեմն ել սզվորի պես մղկտալով մոմում, լաց լինում: Մի ուր ել ծերունին դրսից ներս գալով տեսավ թախտը մի կողմն է քաշել ու կացնով քանդում է դետինը:

— Մարթա՛, եդ ի՞նչ էս անում, — բացականչեց նա դարմացած և վախեցած:

— Հանում եմ... հանում եմ, — ասաց Մարթան, կացինն ու ժգինն թափով զարկելով հողի հատակին:

— Ի՞նչը:

— Մոզին...

— Ի՞նչ մոզի:

— Մատաղացու մոզին... մատաղացու մոզին... ս. Գևորգի մոզին... քանի վախա ա մզում ա... բա մեզքը չի՞... բա մեզքը չի՞... բա թողանք, վոր շներն ու կատվանիքը գզգզե՞ն...

Ասում եր ու հեւալով քանդում դետինը շարունակ, հողը ցաքուցրիվ տալով շուրջը:

Ծերունին, տեղն ու տեղը քարացած նայեց, նայեց, հետո մի «վայ» արավ և յերկու ձեռքով թակելով գլուխը՝ շտապեց դեպի դուրս հարևանների ոգնության կանչելու:

Չանցավ մի քանի րոպե, և արդեն ամբողջ թաղը գրնդում եր, թե «Թորոսանց Մարթան գժվել ա»: Ել

մեծ, ել փոքր, ել կին, ել աղջիկ—ով ասես, բան ու գործ թողած, շտապում եր թամաշի: Թորոսանց խորճիթի ներսն ու դուրսն ասեղ գցելու տեղ չկար... Իրար ճիւղելով, իրար հրելով, իրար վրա կոխ տալով ներս ելին խցկվում հա՛ խցկվում խորճիթի նեղ դռնից: Չայնների ժխորը բռնել եր ամբողջ փողոցը:

Մարթան նստած եր իր փորած դեանի վրա և, կացինը ձեռին, խելագարի անմիտ հայացքով նայում եր ներսը ճխաված կանանց և յերեխաների ամբոխին: Երթունքները շարունակ կրծում եր և դերիայի փեշը փաթաթում մատների վրա, յետ անում ու նորից փաթաթում: Նստած եր լուռ, բոլորովին ձայն չէր հանում մինչև իսկ այն ժամանակ, յերբ փործում էյին խոսեցնել: Մի քանի սրտոտներ փորձեցին կացինն առնել նրա ձեռից և վերկացնել, բայց նա կացինը չեքը կոխեց, ամբողջ մարմնով կուացավ նրա վրա և սկսեց լաց լինել յերեխայի պես, յերբ նրա ձեռքից ուզում էն խլել իր խաղալիքը:

Տեղահան արած թախտի ծայրին կծկվել, կուչ եր յեկել ծերունի հայրը, կուզը ցցել, սպիտակ միրուքը թաղել ծնկների արանքին և մղկտում դառնազին:

Ներսը հավաքված կանայք նայում էյին ծերունուն և նրա աղջկան խղճահարությամբ, կարեկցությամբ և մի տեսակ վախի զգացումով, վոր ակամա պատում է մարդուն խելագարի հանդեպ: Յեւ թեպեա վոչ-վոք տեղից չէր շարժվում, բայց ամեն մեկի մեջ այդ վախի զգացումն այն աստիճան ուժեղ եր, վոր բավական եր Մարթան հանկարծ վեր թռչեր տեղից և վրա պրծներ, իսկույն ամենքը գլխապատառ դուրս կիախչեյին ճիչ ու ծկլթոցով:

Իսկ այն կանանց մեջ, վորոնք ամբոխվել էյին դուրսը՝ ներսը տեղ չլինելու պատճառով, տեղի էյին ունենում հետևյալ խոսակցությունները.

— Աղջի Նատո, տեսնես ինչի՞ցն ա խելքից ըլել: Եփոն ասում ա, թե Դարչոյի հոգեառ հրեշտակն ա խփել, յանի դորթ ա՞:

— Դե յես ի՛մ. վորն եղ ա ասում, վորն ել ասում
ա, թե Բոլնիսի ս. Գևորգն ա բռնել:

— Ի՛, մեռնեմ նրա գորութենին, յանի եղ խեղ-
ճին բռնում ա ի՛նչ անի: Հանդիպիսի կըլի եկած:

— Ասում են, թե Դարչոյենց թախտի տակը շներ
ու կատվանիք են երևացել աչքին:

— Դրուստ ա, դրուստ,—խոսակցությանը խառն-
վեց մի ուրիշը, վորը ամենից անտարբեր, յեկել եր
ամենից ուշ և գուլպա յեր գործում:— Ողորմածիկ
Դարչոյի են շաշ մերը Բոլնուսի ս. Գևորգի համար
յետ դրած մողին վեր ա ունում քելեխին մորթիլ տա-
լի, մատղացուն խաշամի տեղ ուտացնում: Բա խել-
քը գլխին կնիկարմատն ըտենց բան կանի՞: Վոր շաշ
ա, շաշ, ե՛լի: Քելեխին եղ մողու խաշամիցը վորն ու-
տում են, ուտում, մնացածն ել դնում թախտի տակը,
պահում: Յեննա, իրիկնապահին, խալխը վոր քաշ-
վում ա, Դարչոյի մերը Մարթին ասում ա, վոր մխը
թախտի տակից հանի, դնի գանջինումը: Մարթեն
հենց կռանում ա, վոր հանի, տեսնում ա շներ ու
կատվանիք են թոփ ըլել մսի վրեն, քրքրում: Հա՛ ըս-
տեղ սիրար գնում ա վախից: Վրա յեն թափում, ջուր
ածում, քրքրում, գլխում, գոռով յետ բերում: Ա՛յ
ըսենց ա ըլել բանը, թե վոր դրուստն ուզում եք խմա-
նա:

— Բա շուն ու կատու չի ըլե՞լ:

— Ի՛, շուն ու կատու, չե մի վոտներ: Աչքին ա
երևացել:

Թաղի կանանց այցը վերջանալուց հետո հավաք-
վեցին Թորոսի հեռու-մոտիկ բարեկամ կանայք և ըս-
կըսեցին խելք-խելքի տալ, թե ինչ դարման անեն:
Խորհրդակցությանը նախագահում եր հարեան խարազ
Պետոյի այրի կինը—Ոսանը, վորը հայտնի յեր իր լեզ-
վազարությամբ և առանց վորի գործոն մասնակցու-
թյան թաղում վոչինչ չեր կատարվում: Ոսանի առա-

ջարկով վորոշեցին դիմել տերտերի փեսա գրբաց և
հեքիմ Գրիգորին, վորը մեծ հոչակ եր վայելում նա-
խապաշարված ժողովրդի շրջանում: Բերնե-բերան
լեզենդներ եյին պատմում նրա անվրեպ գուշակու-
թյունների և բժշկությունների մասին, այնպես վոր
տարվա բոլոր յեղանակներին և շաբաթվա բոլոր որե-
րին նրա ընդունարանը լիքն եր լինում ամեն ազգի,
ամեն հասակի ու սեռի, գլխավորապես կին-այցե-
լուներով, վորոնք ժամերով հերթի եյին սպասում:
Այդպիսի պայմաններում հեշտ չեր նրան տանից դուրս
բերել առանց խոշոր և կանխիկ վարձատրության:
Թորոսը մի քանի գրոշներ ուներ հոգեպահուստ, մնա-
ցածը լրացրին սրտացավ բարեկամներից վոմանք,
մի կլորիկ գումար կազմեցին, ավին Ոսանի ձեռքը և
դրկեցին գրբաց Գրիգորի մոտ:

Գրբաց Գրիգորը սկզբում չեմուչում արեց, փողը
քիչ համարեց, ասաց, թե ժամանակ չունի, վերջը,
անսալով Ոսանի ճարտար լեզվին, համաձայնեց և
խոստացավ հետևյալ որը ճաշից հետո այցելել հիվան-
դին:

Մոտ քառասուն տարեկան մսեղ մարդ եր նա՝
պատիկ ժպտուն աչքերով, կլորիկ, մաքուր սափրած
կարմիր դեմքով, բաճկոնի տակ հագած դեղին չե-
սունչի արխալուղով, վոսկեգոծ նեղ քամարով և ձեռ-
քին շարունակ մի կարճ համրիչ դեղին հատիկներով,
վոր նա ավելի շուտ արից արի եր նետում, քան հա-
տիկները դցում:

Հետևյալ որը ճաշից հետո նա կատարեց իր խոս-
տումը և յեկավ Ոսանի առաջնորդությամբ: Նրա ճար-
պետ դեմքից, մի քիչ ծուռ դրած գլակից և սովորա-
կանից ավելի ժպտուն աչքերից յերևում եր, վոր լավ
կերել-խմել եր:

Յեկավ, ու թաղը նորից դրնդաց: Այս անգամ հե-
տաքրքրությունն ավելի մեծ եր, քան նախորդ որը,
յերբ նոր եր տարածվել Մարթայի խելազարության

լուրը: Թաղի կանայք, իրար ձեն տալով, վազում ե-
յին, վորը ծծկեր յերեխային խտտած, վորը վոտա-
բորիկ, վորը շտապելուց չուտի մեկը մոռացած,
մյուսը քարչ տալով վոտին, վորը գլխի աղլուխի
ծայրերը շտապ կապելով, վորը կուրծքը կոճկելով:
Ու ամենից առաջ, թաղի անթիվ յերեխաները համար-
յա թե տկլոր ու վոտաբորիկ, թռչկոտալով ու ծկըլ-
թալով:

Գեռ նախորդ որվանից, թախտը տեղահան անե-
լուց և գետինը քանդելուց հետո, Մարթան բոլորու-
մին հանգստացել էր, լեզուն փորը գցել և իր համար
կար սուսուսուս: Այժմ էլ, յերբ գրբաց Գրիգորը
մտավ, նա հանգիստ նստած էր թախտի վրա, ար-
մունկը հենել ծնկանը, գլուխը դրել ափին և ան-
թարթ նայում էր պատուհանից դուրս, կարծես խոր
մտածմունքի մեջ ընկղմված:

Գրբաց Գրիգորին հարգանքով յև պատկառանքով
առաջարկեցին խրճիթում գտնված յերկու հատիկ
հնաձև աթոռներից մեկը: Նստեց և սկսեց մանրա-
մասն հարցուփորձ անել: Սկսեցին իրար կտրելով,
իրար ուղղելով, վորը սկզբից, վորը վերջից, վորը
միջից պատմել ամբողջ յեղելությունը:

Գրիգորը նստած էր գլահը յետ գցած ճակատից,
աթոռի մեջքին յետ ընկած, ձեռքերը դրած կրծքին,
համրիչի հատիկները մեկ-մեկ գցելով, և լսում էր նա-
յելով մերթ Մարթային, վորը նստած էր անչարժ
նույն դիրքում, և մերթ դռան կողմը, վորտեղից մե-
կը մյուսի յետևից կամացուկ, իրար հրելով ու
փսփոսալով ներս էյին մտնում թաղի կանայք և տապ
անում իրար քամակի:

Յեղելության պատմությունը լսելուց հետո Գրի-
գորը վեր կացավ, աթոռն առավ և գնաց նստեց ուղ-
ղակի Մարթայի առջև:

Մարթան վերջապես շարժվեց, նստեց ուղիղ և
սկսեց խոր դիտել նրան հոնքերը կիտած. հետո հան-

կարծ հոնքերը վեր նետեց, լեզուն հանեց, ծափ տվավ
և սկսեց ծիծաղել:

Խելազարի այդ վարմունքի վրա մի փոթկոց
բարձրացավ թամաշաչի կանանց մեջ:

Գրիգորը սակայն վոչ մի ուշադրություն չդարձ-
րեց խելազարի այդ վարմունքի վրա, համրիչը հան-
դիստ կերպով գցեց արխալուղի գրպանը, մյուս գրբ-
պանից հանեց մետաքսի թաշկինակի մեջ խնամքով
փաթաթված ինչ-վոր մի բան և սկսեց կամաց- կամաց
բաց անել. հնությունից և շատ գործածելուց մաշված
ու կեղտակալած կաշեկազմ մի փոքրիկ ու հաստ գրբ-
քույկ էր, վոր նա անվանում էր «Սողոմոնի գիրք»:
Յերկար ժամանակ ծանրութեամբ թերթելուց հետո
վերջապես կանգ առավ մի յերեսի վրա և սկսեց կար-
դալ կամացուկ:

Խրճիթում բոլոր շուկները դադարեցին և ամենքը
լարված լսողություն դարձան:

Մարթան նույնպես առաջվա պես սուս էր արել.
հոնքերը կիտել և անմիտ հայացքը հառել Գրիգորի
չրթունքներին: Բայց չանցավ մի քանի րոպե, յերբ
հանկարծ նա յերկու ձեռքով պինդ զարկեց ծնկներին,
վեր թռավ տեղից, իրեն ներքև գցեց և ուղեց դուրս
փախչել:

Խելազար աղջկա այդ նոր վարմունքի վրա խրճի-
թում տիրող հանդիսավոր սպասողական դրությունը
մեկեն սուսկալի ժխորի փոխվեց: Սարսափահար ամբո-
խը ճիչ ու աղաղակով գցեց իրեն դեպի դուռը, բայց
դուռն այնքան փոքր էր և ամենքն այնքան ճխտված
էյին իրար, վոր համարյա վոչ վոք չկարողացավ իս-
կույն տեղից շարժվել, բացի դռան մոտ կանգնածնե-
րից, վորոնք դուրս փախան գլխապատառ: Մինչև վոր
մյուսների համար էլ ճանապարհ կբացվեր դուրս
փախչելու, Ոսանը և մի քանի ուրիշ սրտոտներ բռնե-
ցին խելազարին, վոր փորձում էր կծել նրանց ձեռքե-
րը, տարան նորից նստեցրին թախտի վրա և գրբացի
հրամանով թոկով կապեցին նրա ձեռքերը յետևից:

Խրճիթը դատարկվեց թամաչաչի կանանցից և յե-
րեխաներից:

— Դուռը կողպեցեք, ել ոչովի չթողաք մտնի,—
հրամայեց գրբաց Գրիգորը, վոր այժմ լուրջ և մտա-
զբաղ կերպարանք եր առել:— Ի՞նչ ա. մայմուն խո
չէ՞ն խաղացնում ըստեղ:

Դուռը փակվեց: Խրճիթում մնացին, բացի իրև:
Գրիգորից, Նելազարից և նրա ծերունի հորից,
Ոսանը և այն մի քանի սրտոտները, վորոնք բռնել ե-
յին Մարթային:

Գրբաց Գրիգորը նստեց իր առաջվա տեղը, Մար-
թայի առջև, և նորից սկսեց թերթել «Սողոմոնի գիր-
քը»: Խելազարն այժմ նստած եր առաջվա պես հան-
գիստ, առանց նույնիսկ բողոքելու, վոր ձեռքերը կա-
պել են: Խրճիթում առ ժամանակ կատարյալ լուռ-
թյուն եր տիրում: Այնինչ գրսից լսվում եր կանանց
ամբոխի ղժվժոցը, յերեխանց կանչն ու աղմուկը:
Փոքրիկ պատուհանը ձեփվել եր գրսից ներս նայույ
հետաքրքիր դեմքերով ու պսպղուն աչքերով, այնպես
վոր առանց այն ել կիսախավար խրճիթը համարյա թե
մթնել եր:

Ու նոր եր սկսել գրբաց Գրիգորը համապատաս-
խան աղոթքը քթի տակ փնթփնթալ, յերբ Մարթան
նորից գժուժյան նշաններ ցույց տվավ: Սկզբում ձեռ-
քերը ձիգումիզ արավ, վոր կապանքից ազատի, հետո
տեսնելով, վոր չի կարողանում, սկսեց վրաները բալ-
զի-բալզի անել, վորտե՞րմ որ դալ և բղավել ու անի-
ծել:

Գրիգորը գլուխը յերերեց, գիրքը ծածկեց և վեր
կացավ:

— Տես, տես ինչ են անում նորովիվածները,— ասաց
նա խորհրդավոր կերպով, դիտելով Մարթայի խելա-
զար շարժումները:— Յետ արեք ձեռքերը, բալքի
հանգստանա:

Մարթայի ձեռքերը յետ արին և իսկապես վոր
նա հանգստացավ և այժմ սկսեց միայն լաց լինել:

— Բա յես գրբաց Գրիգորը չեմ ըլի, թե վոր թող-
նեմ ես խեղճին ըտենց չարչարեք,— ասաց Գրիգորը
նույն խորհրդավոր յեղանակով հայտնի չե ում հաս-
ցելին, և հրամայեց, վոր մի թաս ջուր բերեն:

Թասով ջուրը բերին: Գրիգորն առավ և դրեց
թախտի վրա, Մարթայի առջև:

— Մի պստիկ ըրեխա չկա՞, կանչեցեք գա:

Ոսանը դուռը բաց արեց, դրսից ներս կանչեց
թաղի յերեխաներից մեկին, վորի հագին բացի մի կեղ-
տոտ շապիկից ուրիշ բան չկար, և շտապեց դուռը
նորից փակել մի քանի կանանց յերեսին, վորոնք ոգ-
տըվելով այդ հանգամանքից ուզում եյին ներս
պրծնել:

Գրիգորը յերեխայի ձեռքից բռնեց, տարավ նըս-
տեցրեց թախտի վրա և թասով ջուրը քաշեց նրա
առջև:

— Իստակ մում չունե՞ք, բերեք մի ջուխտ:

Թորոսը դողդոջուն ձեռքերով թարեքից հանեց
յերկու հատ դեղին լղարիկ մեղրամոմ, վորից նա
ամեն կիրակչտեքին վառում եր իր դաղգյահի վրա, և
տվավ գրբացին:

Գրիգորը մոմերը կպցրեց թասի պոնկին իրար դի-
մաց և դարձավ ներկաներին՝ դեմքի անսովոր խոր-
հրդավոր արտահայտությամբ:

— Բա ասիլ չեք, ես խեղճի վորը սատանեք են
մտել:

— Վո՞նց թե սատանեք,— դուրս թռավ ամենքի
բերանից:

— Սատանեքը վո՞նց կըլեն. պողպատի ու պոչա-
վոր, իսկական սատանեք եմ ասում, հանաք չկար-
ծեք:

Չարհուրանքը տիրեց ներկաներին. մի քանիսը
նույնիսկ յերեսները խաչակնքեցին: Ծերունի Թորոսը
խո տեղնուտեղը քարացավ. նա միայն անատամ բերա-

Նը բաց արավ և յերկայն միրուքը տմբամբացնելով
առանց այն ել ծերությունից առաջ ընկած գլուխն ա-
վելի առաջ տարավ դեպի գրբաց Գրիգորը և հարցրեց.

— Յետո՞...

— Յետո ի՞նչ: Յետո են, վոր իրեք հատ են ու
չատ ել չար: Խո տեսաք, երկու հեա, հենց վոր սկսե-
ցի աղոթքը կարգալ, վոնց գժվացրին: Ուզում են ես
խեղճին տանեն ջուրը գցեն:

Գրբաց Գրիգորի այդ խոսքերի վրա խեղճ ծերու-
նու գլուխը սկսեց ավելի շարժվել:

— Ա՛՛քե մատաղ,— բացահանչեց նա լալազին
ձայնով,— ախր սատանեքը սրա փորն են մտնում, ի՞նչ
անեն:

— Բա ս. Գեվորգի հըմար յետ դրած մատաղա-
ցուն մեռելի քելեխին մորթելը հանաք բան էք կար-
ծո՞ւմ. բա սուրբն անպատիժ կթողնի՞ եդ տեսա՛կ
բանը:

— Լավ, մեռնեմ իրան, սա եր մորթիլ ավե՞լ,
վոր սրան ա պատեկ:

— Դու գիտում չես, բիճա ջան, սուրբն արդա-
քին ա բռնում, վոր մեղավորները խելքի գան, իրան
ընդդեմ բան չանեն: Համա դու դարդ մի անի,—ավե-
լացրեց Գրիգորը խրախուսիչ ժպիտով խփելով ծե-
րունու ուսին,—յես ես ա լավացնելու յեմ: Ինձ գըր-
բաց Գրիգոր կասեն. սատանեք չե, Մարթային ել գա.
Իմ ձեռից պրծնիլ չի: Դե, հըմի սկսենք:

Նա հրամայեց, վոր յերկու հոգի նստեն Մարթա-
յի աջ ու ձախ կողմը, վորպեսզի, յեթե նրա փորի
մեջ նստած սատանաները, ո՛վ գիտե, նորից վեր
թոցնեն նրան, վոր տանեն ջուրը գցեն, բռնեն նրան,
չթողնեն փախչի:

Ոսանը և մի ուրիշը նստեցին Մարթայի այս ու
այն կողմը: Թորոսը տեղավորվեց թախտի ծայրին:
Իսկ ինքը Մարթան նստած եր հանգիստ, միանգա-
մայն անտարբեր, թե ինչ են ասում և անում իր շուր-
ջը:

Գրիգորը մոմերը վառեց, նսեց իր առաջվա
տեղը, աթոռի վրա, նորից բաց արավ «Սողոմոնի
գեղերը» և ասաց.

— Հըմի ես աղոթքը վրա իրեք անգամ կկարդամ,
սատանեքը մեկ-մեկ դուրս կգան, կընկնեն ես թասի
ջուրը: Համա մենք տեսնիլ չենք, մենակ ես ըրեխեն
կատեսնի, չունքի անմեղ ա: Պատի՛կ,—դարձավ նա թա-
սի առջև ծալապատիկ նստած յերեխային—մտիկ ա-
րա՛ ես ջրին, աչքդ հեռացնես վոչ, հենց վոր տեսնաս
սատանեքը մեջն են ընկնում, իմաց արա ինձ: Իմա-
ցա՞ր:

Յերեխան տմբամբացրեց գլուխը և աչքերը չորս
չինած՝ հռեց թասի ջրին:

Գրիգորն սկսեց կիսաձայն կարգալ, նայելով
մերթ գրքին, մերթ Մարթային և մերթ յերեխային:
Ներկաներին տիրել եր նախապաշարվածներին և սնո-
տիապաշտներին հատուկ այն սրբազան յերկյուղածու-
թյունը, վորով նրանք սպասում են հրաչքի. այդ
տրամադրությունը, սակայն ավելի նման եր ներքին
սարսափի, վորովհետև դործը վերաբերում եր սատա-
նաներին: Սպասողական դրության մեջ նրանք ևս ի-
րենց կողմից նայում եյին մերթ գրբացի շրթունքնե-
րին, մերթ Մարթային և մերթ յերեխայի առջև դրած
թասին, յերևի մտածելով, թե գուցե իրենք ել տես-
նեն սատանաներին, բայց անշուշտ վոչ վոքի մտքով
չեր անցնում, թե ինչքան փոքր պիտի լինեն այդ սա-
տանաները, վոր տեղավորվեն և խեղդվեն թասի ջրի
մեջ:

Իսկ Մարթան նստած եր լուռ ու անշարժ և այն-
քան լուրջ, վոր վոչ վոք չեր կարծի, թե խելագար է:
Նա աչքերը հռեկ եր վառած մոմերին, վորոնք, ըստ
յերևույթին, նրա խանդարված ուղեղի մեջ մուկ
հիշողություններ եյին հարուցանում իր առողջ ժա-
մանակվա նախապաշարված-բարեպաշտական կյան-
քից, խաչերից ու սրբերից:

Այնինչ կանանց ամբոխի ժխորը շարունակվում

եր դուրսը, միանգամայն հակապատկերը ներկայաց-
նելով խրճիթում տիրող հանդիսավոր-սպասողական
լուսթյան, վորը խանգարվում էր միայն գրբացի կի-
սաճայն ընթերցումով: Պատուհանի ապակիներն ավե-
լի էյին ծեփվել հետաքրքիր դեմքերով, ըստ յերևույ-
թին դուրսն էլ զգացել էյին, վոր ներսն ինչ-վոր
խորհրդավոր բան է կատարվում:

— Հը՛, մեջը չընկա՞ն,— յերկար ժամանակից հե-
տո հարցրեց գրբացը յերեխային, ընթերցումն ընդ-
հատելով:

Յերեխան առանց աչքերը հեռացնելու թասի
ջրից, գլուխը բացասական կերպով շարժեց:

— Ղայիմ են նստած, է՛,— ասաց Գրիգորը և շա-
րունակեց ընթերցումը:

Անցավ դարձյալ մի հինգ րոպե:

— Հը՛, ելի չընկա՞ն:

— Չե, պատասխանեց յերեխան:

Յերրորդ անգամ կրկնվեց նույն հարց ու պատաս-
խանը. անպիտան չար սատանաները վոչ մի պայ-
մանով չէյին ուզում դուրս գալ Մարթայի փորից և
թասի ջրի մեջ խեղդվել:

Թորոսը, Ոսանը և մյուսները մի տեսակ հարցա-
կան հայացքով, կարծես խոսքը մեկ արած, լուռ նա-
յեցին իրար յերեսի. պարզ էր, վոր կասկածի ու թե-
րահավատության առաջին շողն էր այդ, վոր վայրկե-
նապես լուսավորեց նրանց խավար միտքը:

Գրիգորն իսկույն զգաց այդ ու մինչդեռ ներքին
չփոթմունքը զսպած՝ չեր իմանում ինչ անի, վոր
դուրս գա իր անհաճո դրուսթյունից, Մարթան հան-
կարծ չանչ արավ նրա վրա, փչեց հանդրեց մոմերը
և սկսեց բարձրաձայն ծիծաղել իր խելագար ծիծաղով:

Գրիգորը ճարպիկորեն ոգտվեց այդ հանդաման-
քից:

— Տեսա՞ք,— ասաց նա դառն ժպիտով.— ես ինքը
չէր, է՛. եզ են նգովյալներն էյին, վոր հանգրբին—

մթամ թե բանի տեղ չենք գնում քո աղոթքը: Դե վոր
ըտենց ա, հըմի յես գիտամ...

Նա պատվիրեց, վոր թասը վերցնեն, «Սողոմոնի
գիրքը» փաթաթեց թաշկինակի մեջ, գրպանը կոխեց
և վեր կացավ:

— Կարա՞ք մի լախտի կամ մաթրախ ճարեք:

Այդ տարրինակ պահանջը մի նոր զարմանքի ա-
ռիթ տվավ ներկաներին:

— Լախտի՞... մաթրա՞խ,— հարցրին այս ու այն
կողմից:

— Հա՛, հա՛, լախտի կամ մաթրախ, վորն ուզում
ա ըլի—մեկ ա:

— Ընչի՞ հրմար,— հարցրեց Թորոսը, ինչ-վոր
վատ բան գուշակելով:

— Դե հըմի յես նստեմ ձեզ մին-մին պատմե՞մ,
թե ինչի հրմար,— հանկարծ բղավեց Գրիգորը
գրգոված ավելի իր անհաջողությունից, քան թե այդ
հարցուփորձից:— Ստում եմ ճարեցեք—ճարեցեք, թե
չե ես ա կթողնեմ կգնամ:

Ու մինչդեռ, նրա բարկությունից վախեցած, Ո-
սանն ու մյուսները փափսալով խորհրդակցում էյին ի-
րար հետ, թե վորտեղից ճարեն լախտին կամ մաթրա-
խը, նա նորից գոռաց անհամբեր.

— Դե չո՛ւտ. յես խո կարալ չեմ ըստեղ տասը սը-
հաթ նստի. հրբես վորտեղ վոր ա կմթնի:

Ոսանը, կիսատ թողնելով խորհրդակցությունը,
շտապեց դուրս ասելով «ես ա գնում եմ ճարեմ», բայց
բավական ժամանակ անցավ, մինչև վոր վերագար-
ձավ մի մաթրախ ձեռքին:

Գրիգորը մաթրախն առավ և հրամայեց, վոր ա-
մենքը դուրս գնան:

Այս բանն ավելի մեծ կասկած զարթեցրեց, բայց
վոչ վոք չհամարձակվեց ձայն-ծաղուտ հանել, վորով-
հետև Գրիգորն այն աստիճան դաժան կերպարանք էր
առել, վոր կարծես այն քաղցրախոս և ժպտերես մար-
դը չէր այլևս: Միայն Թորոսն էր, վոր համարձա-
կորեն հարցրեց:

— Յես ե՞լ:

— Ամե՛նքդ, ամե՛նքդ: Դու ել, ա՛յ լակոս, — դարձավ Գրիգորը յերեսային, վոր համարձակ ցցվել էր նրա առջև, ըստ յերևույթին սպասելով, թե մի նոր պաշտոն պիտի հանձնեն իրեն:

Ամենից առաջ դուրս թռավ յերեսան: Այնուհետև սուս ու փուս մեկը մյուսի յետևից դուրս գնացին Թորոսը, Ոսանը և մյուսները:

— Եդ խալխին ել քչեցեք աղոչիկ մտտից, ոչովի թողնեք, վոր մտիկ անի, — գոռաց նրանց յետևից Գրիգորը և դուռը փակեց:

Թորոսը մեծ անհանդստությամբ և մուլթ կասկածները սրտում նստեց հենց այնտեղ, դռան մոտ գետնի մեջ խրված սալ քարի վրա, յերկայն միրուքը կախելով չորիկ-մորիկ ծնկների արանքում, իսկ Ոսանը մտազբաղ դեմքով սկսեց հեռացնել կանանց ամբոխը պատուհանի մոտից, միևնույն ժամանակ կցկտուր պատասխաններ տալով չորս կողմից իրեն ուղղված անհամբեր հարցուփորձերին: Նույն հարցուփորձերով շրջապատել էին յերեսային և մյուսներին, վորոնք ներկա էին յեղել խրճիթում կատարվածին: Ստանանների անունն իր ազդեցությունն գործեց. վոմանք յերեսները խաչակնքեցին, վոմանք ահ ուղղով բռնված՝ կարկամեցին, վոմանք ել թերահավատներից, քթերը վեր քաշեցին ասելով՝ «ստանեք չե մի վոտներ»: Իայց ընդհանուր ժխորն այժմ միանգամից դադարեց: Հետաքրքրությունն իր դադարթնակետին եր հասել. այժմ անհամբեր սպասում էին, թե ինչ պիտի կատարվի ներսը, խրճիթում:

Իսկ խրճիթն առժամանակ խորհրդավոր լուսթյուն եր պահպանում:

Մեկ ել հանկարծ ներսից մի սարսափելի ճիչ լսվեց, վորին հետևեցին սրտամաշ աղաղակներ:

Փողոցը մի րոպե քարացավ: Հետո սաստիկ իրաբանցում ընկավ:

Ոսանը, վոր մեջքը պատուհանի կողմն արած՝ վոչ վոքի մոտ չէր թողնում, արագ շուտ յեկավ և ձեռքերն այտերի մոտ բռնած՝ ներս նայեց ապակուց:

Ամբոխը վրա վազեց դեպի պատուհանը:

Ներսից աղաղակները լսվում էին միալար և քանի գնում՝ սաստկանում էին: Մեջ ընդ մեջ լսվում էին ինչ-վոր բուլթ բանի դիպչող հարվածներ, կարծես ճիպոտով կապերտ էլին թափ տալիս և ամեն մի հարվածին հետևում էր դրբացի հատու ձայնը, վոր ասում էր, «ասա՛ սատանաների անունը, ասա՛ սատանաների անունը...»:

— Վո՛ւյ, քոռանամ յես, աղջի, ծեծում ամթրայսով, ծեծում, — ձվաց Ոսանը և յերեսն ավելի պինդ կպցրեց ապակուն:

— Հա, ելի՛, հա, ելի՛, աղջի, — ասաց մի ուրիշ կին, վոր նույնպես աչքերը չոած՝ նայում էր պատուհանից ներս: — Վո՛ւյ, վո՛ւյ, վո՛նց ա թակում, ձեզ մեռնեմ... Բա՛, քա՛, քա՛, ձեռներն ու վոտներն ել կապել ա թոկով... Վո՛ւյ, վո՛ւյ, վո՛ւյ, վո՛նց ա թեփոխի-թեփոխի դալիս, ձեզ մատաղ...:

Ու, այլևս չկարողանալով դիմանալ, նա սկսեց ծեծել պատուհանը, հետո դարձավ դեպի ամբոխը և աղաղակեց.

— Աղջի, ի՞նչ եք ըստեղ փետացել, գնացեք բաց անիլ տվեք դուռը, սպանեց, ե՛, սպանեց են խեղճ աղջկան...:

Իայց մինչ զարմանքից քարացած ամբոխը տեղից կշարժվեր, Ոսանն ամենից առաջ վազեց դեպի դուռը և սկսեց ծեծել: Նրան հետեվեցին ուրիշները: Յե՛վ բազմաթիվ ձեռքերի կատաղի հարվածներ էլին, վոր իջնում էին հնությունից փայտ ջիւներով ծածկված խարխուլ դռան տախտակներին: Այդ հարվածների ձայնը, ներսից լսվող Մարթայի աղեկուտը աղաղակները, դուրսն ամբոխված կանանց և յերեսաների

դժվոցը մի կատարյալ Սողոմ-Գոմոր եյին դարձ-
րել փողոցը:

Թորոսը վեր եր կացել նստած տեղից և իր յերե-
րուն վոտների վրա հագիվ կանգնած, ծեր գլուխը հա-
զիվ ամբամբացնելով, ապուշի պես նայում եր մեկ
սրան, մեկ նրան և հարցնում.

— Ի՞նչ ա, ի՞նչ ա...

Այդ միջոցին այրի Ոսանի պսակած տղան, վորին
թաբախ ման ածող Յական եյին ասում (նա շրջիկ
մրգավաճառ եր), տուն դարձավ դատարկ թաբախը
գլխին, կշեռքն ուսին, չիբուխը բերնին: Նա մի բուպե
կանգ առավ իրենց դռան առջև, անտարբեր նայեց
փողոցում աղմկող կանանց ամբոխին, կարծելով, թե
կանացի սովորական մի կռիվ է, վորպիսին համար-
յա թե ամեն ոք պատահում եր թաղում, բայց տես-
նելով, վոր դա սովորական դալմաղալներից չէ, այլ
ինչ-վոր մի արտակարգ բան է կատարվում, թաբա-
խը դրեց գետնին, կշեռքը հանեց ուսից, թասակի հետ
դցեց թաբախի մեջ և, չիբուխը հանելով բերնից,
հարցրեց մոտ վազող կնոջը.

— Ես ի՞նչ խաբար ա:

Կինը, չափազանց հուզված, կցկտուր խոսքերով
պատմեց նրան յեղեղութունը:

— Են Մարթեն ա բղավո՞ւմ, — հարցրեց Յականը
ուշադիր լսելուց հետո:

— Հա բա՛, հա բա՛, — պատասխանեց կինը լացա-
կումած: — Սպանեց են խեղճին, սպանեց ծեծելով:
Դուռն ել, տեսնում ես, քանի վախտ ա, չի բաց ա-
նում...

Յականը հանգամ չիբուխը թափ տվեց կուան վրա
և, խրելով մեջքին կաշու գոտկի մեջ, առանց շտապե-
լու, սակայն լայն քայլերով դիմեց դեպի Թորոսենց
խրճիթի դուռը, վորը դեռևս ծեծում եյին կատաղի
թափով:

— Դեսը մի տեսնամ, — ասաց նա:

Նրան իսկույն ճանապարհ տվին:

Իր Ֆիզիքական ուժի վրա վստահ մարդու հաջողու-
տությամբ նա մոտեցավ, մի ձեռքը դցեց դռան տակը,
ուր տախտակներից մեկի ծայրն անձրևներից փտելըն-
կել եր, մյուսով բռնեց յերկաթի փականքից, բարձրաց-
րեց և մի անգամից դուռը կրնկահան ներս շարտեց
խրճիթը:

Նա մտավ և նրա յետևից ներս թափվեց ամբոխը:

Նրա աչքի առջև բացվեց հետևյալ տեսարանը.
Մարթան ձեռքն ու վոտքը կապած՝ կողքի վրա ընկած
եր թախտի վրա. սպիտակ աղլուխն ընկել եր գլխից
և դեմքը ծածկվել ցաք ու ցրիվ մագերի մեջ. այժմ
այլևս չեր ճչում, չեր շարժվում, այլ միայն նվում եր
Ֆիզիքական ցավերից հոգնած: Նրա մոտ կանգնած եր
գրբաց Գրիգորը՝ մաթրախը ձեռին, քրտնքակոխ և
հեալով: Դռան կրկնահան ընկնելը և խրճիթն ամբո-
խով լցվելն, ըստ յերևույթին, այնքան անսպասելի
յեր նրա համար, վոր նա մի անգամից գունատվեց և
տեղնուտեղը մնաց քարացած:

Թորոսը հագիվ վոտները շարժելով մոտեցավ
թախտին և, խոնարհվելով աղջկա վրա, շնջաց աղե-
կտուր ձայնով:

— Բալա ջան, վորդի ջան...

Ոսանը և մի քանի ուրիշ կանայք, սիրտ առած
Յականի ներկայությունից, վրա թափվեցին և սկսե-
ցին արձակել Մարթայի կապանքները, ասելով՝

— Վայ քա սիրտը չմեռնի, ես վոնց ա կուլուկապ
արել...

Յականն իր յերկայն ու մեկ հասակով ցցվեց վա-
խից և չիթթմունքից տեղնուտեղը ցամաքած Գրիգո-
րի առջև: Նրա աչքերը վառվում եյին ներքին զսպած
վրդովմունքից:

— Ես ի՞նչ ես արել, — ասաց նա, ցույց տալով
Մարթային, վորի ձայնը քանի գնում նվազում եր: —
Ըսենց ես լավացնո՞ւմ դու հիվանդներին:

— Բա վոր աղոթքը կարում չեր, — թոթովեց
Գրիգորը:

— Ի՞նչ աղոթք:

— Սատանեքին քչելու աղոթքը:

— Ի՞նչ սատանեք, տո՛: Յես ել խո կնիկարմատ չեմ, վոր ուզում ես խարի: Սո չե՞ս ուզում ես սըհաթին բուրդդ զգեմ: Ըսենց անաստոճ բան կըլի՞, վոր դու յես արել:

— Բա գժին լավացնելը վո՞նց ես ուզում:

— Հըմի, քո խելքով, սա գիժ ա ու դու խելքդ, ե՛լի: Տո, քու խելքդ հրես ես չի՞. ենքան ծեծել ես, վոր քիչ ա մնում մեռնի: Աղոթք ու սատանեք ասում ա: Տո անտեր-մունդուիկ, բա մի մարդավարի փեշակ չկա՞ր, վոր գնացել ջաղուբազ կնկա փեշակ ես բռնե՞լ: Բա ել ի՞նչ ես գդակ դնում գլխիդ, գնա լաչակ ծածկի, ելի: Փո՛ւ, յես քո մարդ ասողին ինչ ասեմ: Վոր տեղից ել մոզոնել ա, թե սատանեք են մտել փորը: Մի հարցնող ըլի—ի՞նչ ա սատանեն, վո՞րտեղից ա մտել, ընչի՞ ա մտել: Տո, թե սատանա յես ուզում, հրեդ տեղնուտեղդ սատանա յես, ե՛լի, վոր սուտ-սուտ բաներով խալխին խարում ես, փողերը ցնցում, փորդ տողացնում:

— Սուտ-սուտ բաներով, բա ի՞նչ,— վրա բերին մի քանի կանայք, սրտապնդված Յականի համարձակ խոսքերից:

— Ի՞նչքան ես առել, դրուստ ասա,— շարունակեց Յականը: Եդ մաթրախը հլա մի դեսը տու...

Ու առանց սպասելու, վոր զրբաց Գրիգորն ինքը տա, մաթրախը խլեց նրա ձեռքից և կրկնեց:

— Ասա, ի՞նչքան ես առել:

— Քսան մանեթ, Յական ջան, քսան մանեթ,— կանչեցին ձայներ:

— Հլա ասում եր քիչ ա,— ավելացրեց Ոսանը, վոր մյուս կանանց հետ դեռևս զբաղված եր Մարթայով:

— Հլա քիչ ա, հը՞,— աչքերը վոլորելով Գրիգորի վրա, գլուխը յերերեց Յականը:— Քսան մանեթ... Տո, յես սաղ որը թրե եմ գալի քուչեքը, որը մի ջուխտ

չուտ եմ մաշում, շատ բղավելուց բողազս ցավում ա, Թարախից չլինքս փետացել ա, քիչ ա մնում կտարվի ու մի քսան շայի անջախ եմ դատում, վոր ողլուշաղս պահեմ,— դու քու սուտ աղոթքի ու գրի հըմար քսան մանեթ ես առնո՞ւմ, են ել ո՞ւմից (Յականը բռնեց Թորոսի թևից և առաջ քաշեց),— սրանի՞ց, ես նաչար հալուրից: Բա չամանչեցի՞ր սրա սպիտակ միրքիցը, բա ես սուրբ միրուքը խոտվ չկենա՞ քու գլխին: Քու լավացրածն ել ես չի՞ (Յականը դարձյալ մատնացուցյ արավ թախտի վրա կիսամեռ ընկած Մարթային), ձե՛նը անջաղ ա դուրս գալի, ենքան ես ծեծել:

Իսկապես Մարթան այնքան նվաղել եր, վոր թույլ հռոպանքի հետ հազիվ ելին լավում նրա բերնից դուրս թռչող խոսքերը. «Վայ, մեռա... վայ, մեռա...»:

— Հանի ես սըհաթին քսան մանեթը, թե չե տեսնում ե՞ս ես մաթրախը, կոթն ել հեար կկտրեմ վրեդ: Հը՛, ի՞նչ ես փետացել, հա՛նի քեզ ասում եմ,— դուսց Յականը աչքերը կրակ կտրած:

— Ախպեր, ի՞նչ ես ուզում ինձանից,— խոսեց վերջապես զրբաց Գրիգորը, չուզելով այդպես շուտ անձնատուր լինել, առանց իրեն արդարացնելու:— Յես խո գոռով չեկա. չեյին ուզում— չեյին կանչի, փողն ել խո գոռով չառա, չեյին ուզում— չեյին տա: Ա՛յ, հարցրու, ե՛լի. յես գալիս ի՞, հազար ու մի աղաչանք-պաղատանքով չբերի՞ն:

— Հըմի չես ուզում տա, ե՛լի,— հանդիստ լսելուց հետո ասաց Յականը շարագուշակ ձայնով և մաթրախը բարձրացրեց:

Կինը, վոր կանգնած եր կողքին, վրա ընկավ նրա ևին:

— Վա՛ւյ, Յական ջան,— շնջաց նա վախեցած,— անիծի...

— Տո՛, դե՛նը գնա հա՛,— ասաց Յականն արհամարանքով. թևը խլելով կնոջ ձեռքից:— Կանիծի... Յես եկ սրա աղոթքին եմ հավատում, մեկ ել անեծքից

04
վախենում: Մուտ խո չի ասում. ես դիմի ձեր բաներն
ա: Դուք, վոր չըլեք, ես ջաղուբազները վո՞րտեղից
կըլեն... Հը՛, ի՞նչ ես ասում,— դարձավ նա գրբաց
Գրիգորին,— տալիս ե՞ս, թե չե:

Գրբաց Գրիգորը դեռևս տատանվում եր. յերևում
եր, վոր շատ դժվար եր նրա համար քսան ուրբուց
զրկվելը, բայց մի կողմից Յականի բռնած սպառնա-
կան դիրքը, մյուս կողմից այն վախը, վոր բռնել եր
նրան, տեսնելով իր «բժշկության» հետևանքը, ստի-
պեցին նրան հնազանդվել:

— Վոր գոռի յես կանգնել, կտամ, ճարս ի՞նչ,—
ասաց նա ձեռքը կոխելով բաճկոնի ծոցի գրպանը:
Այնտեղից հանեց կաշվի մի հաստ թղթապանակ, համ-
րեց քսան ուրբին և, տալով Յականին, ավելացրեց.—
տալիս եմ, համա իմաց կաց, վոր արածդ մարդավա-
րություն չի: Ափսոս իմ ժամանակը, եսքան վախտ,
վոր իմ տանը նստած ըլեյի...

— Դե, ել շատ մի խոսա,— ընդհատեց նրան Յա-
կանը,— փասա-փուսեղ քաչի գնա:

Գրբաց Գրիգորը գլակը քաչեց աչքերին և, ամո-
թից ու անգոր կատաղությունից գունատ, կանանց
ծաղրական ժպիտների տակ դիմեց դեպի դուռը:

— Համա չկարծես, թե եղ ա պրծար,— կանչեց
նրա յետևից Յականը.— թող մի ես աղջիկը չլավանա
քու դամդեքից... իմ մարդավարությունը դու են
վախտը կտեսնես...

Մարթան թեև շուտով լավացավ մաթրախի խա-
րաններից, բայց մի քանի ամսից հետո մեռավ նույն
խելագար դրության մեջ: Նրան շուտով հետևեց և
ծերունի հայրը:

ԳԻՆԵ 50 ԿՈՊ.

46.238

250

НАР-ДОС
Рассказы
Гиз Арм. ССР, Ереван, 1938 г.